

CULTURA CREȘTINĂ

revistă lunară

Redacția și Admini-
strația:
Blaj (Transilvania).

Abonamentul:
Pe an 50 lei.
Pe șase luni. 25 lei.

Redactor responsabil:
Dr. Victor Macaveiu
BLAJ.

Aviz pentru cetitorii noștri.

Solicitați din mai multe părți — pentru a da în aceasta revistă un loc mai larg chestiunilor pastorale și pentru a înlocui — cel puțin pe un timp oarecare — o revistă a cuvântului dumnezeesc spus de pe amvonul bisericii din zilele noastre, pecum și pentru a ușura ceva din sarcina ce apasă umerii celui ce iscălește aceste sîre, comitetul de redacție și editură a acestei reviste — atâți câți suntem în Blaj — a hotărît, să roage pe Părintele prelat Dr. ISIDOR MARCU și pe Păr. canonic Dr. IOAN BĂLAN, rectorul Seminarului teologic, ca să ia asupra lor greutatea de a redigia aceste două rubrici în revista noastră. Iar Păr. Dr. AUGUSTIN TATAR, profesor de religione la liceul de băieți, va continua să îngrijască articolii din specialitatea, de carea s'a preocupat și până acum.

Cu acest aviz, pe care majoritatea cetitorilor noștri, cred, că îl salută cu multă bucurie, introducem paginile celui de al XI-lea an al „Culturii Creștine“.

Cu Dumnezeu înainte!

Dr. VICTOR MACAVEIU.

Pagini de filozofie.**Principiile morale ale lui H. Spencer.**

În acțiunile noastre libere, în cele mai mici, ca și în cele mai însemnate, suntem conduși totdeauna de anumite idei. Nil volitum, nisi praecognitum. Direcțiunea conduitei noastre, considerate ca un întreg organic, e determinată de modul nostru de a concepe lumea și mai ales de ideea ce ne-o formăm despre scopul și rostul lumii și al omului, în general, și al nostru, individual.

Un corăbier, care ar pleca din Lisabona, se va îndrepta spre apus, miază-zi sau miază-noapte, după cum scopul călătoriei lui va fi d. e. New-Yorkul, vre-un oraș sudic sau vre-un port englezesc. Nici corăbierul din Lisabona îndreptându-se spre apus nu va ajunge în Anglia, nici omul nostru întocmindu-și în alt chip viața, decât cadrează ea cu scopul ultim, nu-și va atinge acest scop.

Concepția morală deci e aplicarea la conduită a concepției despre existență, adică despre esența, originea, rostul cosmosului și, în cadrul acestui cosmos, despre natura, originea și rostul omului.

Iată deci, că importanța oricărei concepții filosofice nu rezidă în armonia și măreția ei internă, în valoarea ei ca știință în sine, ci în aptitudinea ei de a da conduitei omului, ca individ și societate, o țință și directivă fericită, în valoarea ei ca *știință aplicată*.

Iată deci importanța concepției morale a oricărui filosof și, în cazul nostru, importanța principiilor morale ale lui Herbert Spencer.

Insemnătatea acestor principii se evidențiază și mai mult prin faptul, că Spencer încearcă să le stabilească pe bază și pe cale științifică, empirică. Avem deci tot interesul de a le cunoaște și a controla, dacă sunt practicabile sau nu.

Luând ca bază legea evoluțiunii, el își formează în mod îndemânatec principiile: 1. despre *domeniul moralei*; 2. despre *scopul activității morale*; 3. despre *norma moralității* și 4. despre *caracteristicile faptelor morale*.

Aceste principii le vom expune și examina și noi în această ordine, natural, fără pretenții și după posibilitatea ce o avem, de a spune ceva în astfel de chestiuni.

I. Spencer consideră toată activitatea tuturor ființelor vii ca un ce organic, ca manifestarea vieții; manifestarea aceasta e cu totul imperfectă la ființele cele mai inferioare, devine mai perfectă, treptat treptat, fără salturi, la ființele, cari au progresat din ce în ce mai mult pe calea evoluțiunii, până a-și atinge cel mai înalt grad de perfecțiune, după starea de astăzi, la om, și va continua să se perfecționeze până la marginea posibilității, pe care Spencer o și întrezărește.

Actele, prin cari se manifestă viața, considerate întrucât se îndeplinesc înlăuntrul corpului (ca elemente ale consenzului vital), sunt obiectul fiziologiei, sunt funcțiuni fiziologice; considerate ca manifestări în afară de corp, ale organelor senzoriale și motorice, formează conduita, obiectul moralei. Cineva pune mâna pe armă, o duce la ochiu și o descarcă. Dacă avem în vedere încordarea muschilor mâinii și trunchiului superior, cooperarea oaselor, nervilor, potrivirea lentilei ochiului și celelalte schimbări în corp, cari constituiesc acest act, avem o combinație de funcțiuni fiziologice; dacă ne uităm însă numai la faptul extern, că acel cineva pune mâna pe armă, o ridică la ochiu și trage de cocoș, avem un act al conduitei, care poate cădea în domeniul moralei. Am zis: *poate cădea*, căci nu orice act extern, nu orice act al conduitei e și act moral. Actele unui epileptic în cursul atacului nu pot fi morale; vor fi morale numai actele adaptate la un scop oarecare.

Constituind manifestările vieții și deci conduita generală un întreg organic, de altă parte nefiind orice act al ei act moral, se ivește întrebarea, la ce etapă a evoluției încep actele morale, unde începe domeniul moralei?

Spencer observă, că actele de conduită ale ființelor inferioare, sunt aproape lipsite de finalitate, iar actele ființelor superioare ne surprind prin finalitatea lor. Intre aceste două extreme se pot stabili, în mare, patru etape de dezvoltare: prima etapă, când actele n'au quasi nici o finalitate, când viața indivizilor e cu totul nesigură și neapărată, cum e la protozoare; a doua etapă, când actele au o finalitate destul de dezvoltată, când viața indivizilor și a urmașilor e mai sigură și apărată prin acte adaptate la scop; a treia etapă, când ființele se asociază în corporații, societăți și nu se împiedecă una pe alta în acțiunile lor și nu-și periclitizează reciproc viața; a patra etapă, când ființele în societate chiar se sprijină reciproc. Treptat cu aceste etape, viața devine mai

sigură, mai lungă și mai amplă, căci actele, prin cari se manifestă, sunt din ce în ce mai adaptate la scopul lor, mai multe și mai complexe. Cele două etape din urmă le-a atins numai tipul cel mai perfect al existenței, omul, deci numai actele lui adaptate la scop sunt domeniul moralei.

După cât reiese din acestea, Spencer schimbă esențial conceptul actului moral. Căci de comun e considerat, ca *act moral*, un act, pe care îl face omul, știind că acest act se potrivește sau nu cu firea sa rațională, cu demnitatea sa, și un act, deși adaptat pe deplin la scopul său, care însă s'ar face fără să se aibă în vedere această potrivire sau nepotrivire cu demnitatea omului, ca ființă rațională, va fi un act fizic desăvârșit, dar nu va fi act moral. Prin aceasta Spencer schimbă și noțiunea ordului moral și fizic — ba putem zice — șterge deosebirea dintre ele, ordul moral fiind, la el, o continuare a ordului fizic.

II. Tot din această concepție alui Spencer despre domeniul moralei se desprinde luminos părerea lui despre scopul sau mai bine zis scopurile activității omenești, căci scopul ultim al omului se trifurcă, conform mersului și sensului evoluțiunii. Va fi o conduită moralmente bună, aceea rezultând din acte cari în ultimele lor consecințe asigură și promovează 1. viața individului agent; 2. a progeneriturii sale; 3. a societății din care face parte, mai întâiu, neîmpiedecând pe nime în susținerea și intensificarea vieții, mai apoi, ajutând în aceasta pe semenul său.

O astfel de conduită produce plăcere, o conduită contrară, suferință și durere. Viața indivizilor, ca și a speciilor, numai atunci are sens, dacă totalitatea plăcerilor dă un plus, în comparație cu totalitatea suferințelor. În stadiul ideal al evoluțiunii, viața fiecărui individ va fi în perfectă concordanță cu aceste scopuri, va fi pe deplin adaptată la viața socială. Atunci vor dispărea suferințele și durerea și singură, care va stăpâni, va fi plăcerea.

Dar ce e această plăcere, cum este și cum se desvoaltă ea? Spencer observă, că bunătatea sau răutatea unui lucru sau acțiunii e în funcțiune de perfecțiunea, sau de lipsa de perfecțiune, de a atinge un scop prefixat. Tot așa și conduita noastră va fi moralmente bună sau rea, dupăcum e, sau nu e

în stare a ne asigura ajungerea scopurilor amintite. Când îndeplinim însă o acțiune folositoare vieții, simțim o înviorare, o intensificare a vieții, o bucurie. Când ne deprindem facultățile noastre numai în cadrul folositor vieții, atunci simțim plăcerea. Din contră, când suntem nevoiți a îndeplini o acțiune stricăcioasă vieții, atunci suferim. Deci plăcerea e întărirea vieții, e creșterea și lungirea vieții; e morală, căci asigură atingerea scopului ultim, ba chiar se identifică cu el; căci dacă plăcerea mărește viața, putem zice, că ea e viața.

Despre suferință, natural, vom zice contrariul.

La întrebarea firească, ce se ivește aici, că pentru că unele plăceri nu sunt folositoare, nu sunt morale și deci noțiunea de plăcere nu coincide pe deplin cu noțiunea binelui, și pentru că unele suferințe sunt folositoare, morale și deci noțiunea de suferință nu coincide pe deplin cu noțiunea răului, Spencer răspunde, că această stare de lucruri e temporală, transitorie; a provenit din trecerea omului dela statul nesocial la statul social. În stadiul nesocial, plăcerile erau perfect morale, adecă folositoare vieții, iar suferințele imorale, adecă nefolositoare, și se refereau numai la nevoile individului. Pentru asigurarea vieții și a existenței, oamenii s'au asociat pe încetul sub conducerea unui șef militar în triburi. Acum s'au ivit în om sentimente noi; sentimente de frică față de șef și de respect pentru ordinele lui, apoi sentimentul colectivității și al interesului comun, căci conștiința colectivității și a interesului comun a fost la început, și poate e și azi, mai mult un sentiment, decât o noțiune. La acestea s'a adaus respectul și teama religioasă de șefii morți, cari excelaseră prin calitățile lor și prin aceasta și-au câștigat respect și după moarte; acum se ivește și religia, cu tot complexul ei de idei și sentimente; acum se ivește și orânduiala civică și legile, izvorând dela autoritatea militară și religioasă.

Aceste sentimente superioare, apte de a împinge pe om la acte superioare prin rezultatele lor, căci asigură nu numai bunătatea individuală, ci și a societății, acestea domină și regulează sentimentele inferioare de până atunci. Supunerea sentimentelor, cari tindeau spre binele individual, față de cele superioare, la început, a fost foarte dureroasă. Evoluția însă și-a urmat mersul și subordonarea aceasta a devenit ușoară, ba chiar plăcută, în foarte multe cazuri. — Cum s'a putut face schimbarea aceasta paradoxală? Din capul locului plăcerile și

suferințele nu sunt ceva absolut și imutabil. Schimbându-se, prin continuă dezvoltare, structura organismului și condițiile lui de viață, alte vor fi trebuințele, alte vor fi plăcerile și suferințele lui. Ba chiar la unul și același organism, în alte împrejurări, alte sunt plăcerile, și alte și suferințele, și o plăcere poate deveni suferință și o suferință plăcere. Așa s'a întâmplat cu societatea omenească, dela începutul asocierii, până azi.

De altmintrelea, îndeplinirea actelor în interesul societății și ele, nu sunt altceva, decât deprinderea facultăților noastre. La începutul vieții sociale, ele erau dureroase sau, mai binezis, neplăcute, numai prin faptul, că nu erau dictate de o plăcere imediată. Dar deprinderea facultăților noastre în mod normal intensifică viața, nasc o bună dispoziție a organismului. Mediul schimbat pretinzând cu insistență, fără încetare, astfel de acte, ele au devenit pe încetul naturale, plăcerea rezultând din ele tot mai intensivă și mai bine înțeleasă. Pe încetul însă s'a mai adaus un element de plăcere, și acesta foarte nobil și superior. Plăcerea și bucuria semenilor produce, în mod spontan, în cele ce o observă, un reflex al acelei bucurii, produce o stare de plăcere asemenea, dar mai puțin intențată. Astfel făcând cineva un act în interesul public, izvoarește în el plăcerea, ca din două surse, din însuș actul îndeplinit — să ne gândim mai ales la săvanți, oameni de stat — și din bucuria generală sau particulară, ce o produce acel act, care bucurie se reflectează și în sufletul lui. Astfel am ajuns, ca foarte multe acte, pe cari le pretinde perfecta adaptare la viața socială și cari la început se făceau din sila împrejurărilor, azi se fac spontan și cu plăcere. Ba am ajuns, să avem azi și sentimentul obligațiunii morale, care ne îndeamnă să dăm binelui public tot, ce este al lui; și acest sentiment general și abstract — ca să facem o mică digresiune — s'a format, dupăcum se formează o idee generală, din idei particulare, anume: din conștiința pe care și-au câștigat-o oamenii pe încetul, de odată cu creșterea facultăților mintale și cu îmbogățirea experiențelor, că binele privat trebuie să se supună binelui public, și din caracterul coercitiv al dispozițiilor politice, militare, religioase, sociale, ce s'au format pe încetul. Evoluția urmându-și cursul, vom ajunge într'un stadiu, când viața individuală va fi pe deplin adaptată la viața socială, și când tot ce pretinde binele public nu va mai fi în coliziune cu binele privat, și când vom îndeplini tot:

ce cere viața socială cu plăcere. Azi armonia între individ și societate încă nu e perfectă. Azi multe îndatoriri față de binele public le îndeplinim cu greutate; dar multe cu plăcere. Și azi de multeori facem bine, numai pentru a-i face semenului nostru plăcere, ba chiar ne privăm pe noi înșine de plăceri și îndurăm suferințe pentru acest scop. Cu înaintarea evoluției, oamenii vor fi din ce în ce mai perfecți și mizeriile din ce în ce mai puține. Ele însă nu vor dispărea complet — căci răul fizic, cum sunt calamitățile cauzate de elementele naturii — nu poate fi înlăturat niciodată. Astfel prilejul de a face altuia bine va fi din ce în ce mai rar, în sfârșit aproape va dispărea.

Cu această lămurire dată la întrubarea de mai sus, se clarifică totodată chestiunea egoismului. Până la epoca socializării domina egoismul, plăcerile și conduita egocentrică. Cu începutul socializării, activitatea omului s'a extins pe un domeniu foarte vast, activitatea lui trebuia să fie și altruistă; și acest domeniu al altruismului era atunci mai mare ca azi, căci viața socială era mai puțin armonică și se va micșora din ce în ce mai mult, ca să dispară aproape complet în stadiul ultim. Cum am spus, activitatea altruistă la început a produs suferință, aceasta pe încetul se schimbă în plăcere, plăcere altruistă, care nu va dispărea nici atunci, când sfera altruismului se va reduce la minim, căci ne va rămânea și atunci: plăcerea prin simpatie, plăcerea pentru plăcerea altuia. În acest stadiu și plăcerile isvorite din eul nostru și cari se resfrâng asupra eului nostru, sunt la culme posibilă.

Dar altruismul mai are o formă, care s'a ivit cu mult mai înainte de epoca socializării, s'a ivit deodată cu viața însăși, cu egoismul. E coexistent și se desvoaită paralel cu el. Această primă formă a altruismului e crearea și ocrotirea progenerii și e o necesitate împreună cu plăcerea manifestă de a avea urmași și de a-i vedea prosperând, o necesitate isvorând din natura vieții. Se reduce deci tot la egoism. Dar crearea și ocrotirea progenerii în primele faze ale vieții e împreună cu mari jertfe, și e o plăcere cu mari suferințe. Părintele trebuie să-și dea o mare parte din substanța sa. În fazele mai înaintate ale evoluției, reproducțiunea e mai puțin costisitoare îngrijirea puilor mai ușoară, deci suferința scade, plăcerea crește. Chiar la oameni, cu creșterea facultăților mintale, fecundația va scădea, îngrijirea copiilor va fi mai ușoară și în

stadiul de perfecțiune vom avea un spor și dispariție de indivizi egală.

Părinții vor cheltui atunci minimul de energie din propria substanță, și minimul de muncă, pentru asigurarea existenței copiilor, iar plăcerea lor părintească va fi maximă. Astfel conflictul dintre egoism și această formă a altruismului se va aplană.

Evoluția așadară va aduce cu sine un stadiu, când plăcerile individuale egoiste vor fi câte se poate de multe și mari și altruismul însuș le va mări, pe calea simpatiei, cum am spus mai sus. Atunci viața individuală și socială va fi pe deplin echilibrată, și aceasta e marginea evoluției pe teren moral, pe care o întrezărește Spencer. Cele trei scopuri ale conduitei aici se unifică și se contopesc în această plăcere, care va eschide, complect sau aproape complet, orice suferință și orice pierdere zădarnică de energie. (S'ar validita deci perfect și imperativul energetic al lui Wilhelm Oswald). Deci teama acestora, cari își pun tragica întrebare, dacă nu cumva toată evoluția și chiar existența vieții e o greșală fatală, pentru că în această viață ar fi un plus de suferințe peste bucurii, e ceva cu totul irațional și bolnăvicios.

III. Din acest mod de a considera dezvoltarea conduitei și a scopurilor ei — căci, precum se vede și cum am mai spus-o, scopurile conduitei se limpezesc, ba chiar se stabilesc, în mod firesc, odată cu evoluția conduitei morale — de aici zic, rezultă, că scopurile designate conduitei, de câtră alte sisteme morale, sau coincid cu scopul designat de morala evoluționistă ori, cum o numește Spencer, de morala utilitaristă rațională — reducându-se și virtutea și fericirea și beatitudinea și perfecțiunea, și observarea legilor la acea utilitate plăcută sau plăcere utilă — sau, dacă sunt altceva, atunci sistemele acelea morale greșesc împotriva principiului de cauzalitate, nesocotind ultimele relații, cauzele dintre acțiuni, nesocotind acest mod natural de dezvoltare al lucrurilor. Ca să vedem această lipsă de cauzalitate, e destul să ne gândim la afirmația lui Hobbes, că obligațiunile morale ar fi ceva convențional, și nu ceva rezultând din evoluția omului.

Chiar morala utilitaristă a lui I. St. Mill greșește împotriva acestui principiu — lucru straniu, la prima vedere, dar totuși adevărat!

Conform acestui sistem adecă, normele conduitei trebuiesc stabilite după rezultatele observate până acum ale activității umane. Din acest motiv Spencer numește acest sistem: *morală utilitaristă empirică*. Această morală stabilește, pe cale inductivă, binele și răul, din observarea acțiunilor umane de până acum. Dar inducția, neputând fi generală, ia în considerare numai o anumită relație cauzală, o relație cauzală incompletă, parțială, și nu relația cauzală completă, integrală. Apoi ea are în vedere utilul mai mult hic et nunc, nu în lumina scopului ultim al evoluțiunii. Evoluțiunea face, ca legile morale să se schimbe mereu, și deci niște legi bazate pe experiența de până acum, dela un timp încolo pot fi inutile, antimorale. Dă o preponderanță prea mare egoismului asupra altruismului. Deci, nu precede din observarea exactă a naturii lucrurilor, neluând în socotință evoluția. Cu un cuvânt, morală utilitaristă empirică, consideră bunăstarea (în sens larg) ca scop imediat, pe când morală utilitaristă rațională are ca scop imediat conformarea la anumite principii, cari determină într'un mod cauzal bunăstarea, în vederea armoniei perfecte dintre interesele individului și ale societății. Conformarea la aceste principii, ar fi deci îndeplinirea unor condiții, pentru realizarea armoniei dintre individ și societate.

Cari sunt azi aceste principii practice, aceste condiții? Spencer nu le determină și nu le poate determina. Se mărginește să ne spună, că evoluția își va ajunge o culme, când va domina morală absolută, când vom avea oameni ideali, cari și-ar limita sfera de activitate și de pretenții prin faptul coexistenței, și-ar ajunge scopul — aceea bunăstarea, plăcere, corporală și spirituală — prin cooperare într'un mod absolut echitabil, precum într'un organism sănătos și bineechilibrat fiecare organ își ia atâta hrană din sânge, câtă îi trebuie pentru bunăstarea sa, fără să împiedece pe altele. Ar domina între ei justiția absolută. Binefacerea negativă ar avea între ei numai o existență nominală, activitatea lor fiind atât de adaptată la viața socială, că nici unul n'ar putea cauza suferință celuilalt prin acțiunea sa; iar binefacerea pozitivă ar avea un rol foarte mic, în cazuri de calamități naturale. Ar fi idealul vieții de azi, când avem morală relativă, când binefacerea negativă și cu atât mai mult cea pozitivă are o însemnătate mare și rol considerabil, căci sunt

mizerii și frecări multe între oameni. Vieța oamenilor nu e pe deplin adaptată la conviețuirea socială. Care e raportul dintre om și om? dintre om și societate? dintre om și puterea de stat? Până unde merg drepturile tale, unde încep ale semenului tău, ale societății, ale statului? Întrebări pe cari Spencer în concret nu le rezolvă, ci lasă să le rezolve fiecare, după caracterul, trebuințele, circumstanțele sale.

Totuș fiecare trebuie să aibă în vedere în activitatea sa idealul moral, unde trebuie să ajungă evoluția. De aceea Spencer dă următoarea normă de moralitate: Orice acțiune va fi morală sau imorală, după cum va aduce folos sau daună: 1. individului agent; 2. progeniturii sale și 3. societății.

Și anume o acțiune va fi absolut morală, dacă va fi în conformitate cu toate aceste trei scopuri, mai puțin morală sau de o moralitate relativă, atingând numai unele din aceste scopuri, și imorală, împotrivindu-se lor. Moralitatea rezidă deci esențialmente în utilitatea lucrului relativ la individul agent, la urmașii lui și la societate. Nu există deci acțiuni morale în sine; acțiunile, ca atari, sunt din punct de vedere moral indiferente. Omul propriamente nu distinge în mod conștiu și personal asupra moralității sau imoralității unei acțiuni, ci decide evoluția, de până la el, decide experiența quasi imagazinată a strămoșilor lui. Deci conștiința morală e experiența trecutului. În praxă deci morala lui Spencer nu diferă de morala utilitaristă empirică a lui J. St. Mill, iar din punct de vedere teoretic, el o socotește pe aceasta, ca pedestalul moralei sale.

IV. Dar deși Spencer nu dă principii concrete, reguli practice pentru conduită, totuș stabilește niște caracteristice externe, niște criterii ale acțiunii morale, cercetând evoluția conduitei din punct de vedere fizic, biologic, psihologic și sociologic.

Din punct de vedere fizic, considerând adecă conduita ca un șir de acte, de fenomene fizice, conduita evoluiază, dela o omogeneitate, incoherentă, nedefinită, fără regularitate, la o heterogeneitate coerentă, definită, în care actele au o regularitate. Un animal inferior are mișcări puțin diferențiate, fără legătură, fără regularitate; la unul superior mișcările sunt foarte diferențiate: un nex solid, o coordonare spre un scop,

o periodicitate. Să ne gândim d. e. la modul de reproducere al protozoarelor și al păsărilor.

Trei sunt deci, din punct de vedere fizic, caracteristicele conduitei morale: exactitatea, complexitatea și periodicitatea. Va fi moral un om, care în acțiunile sale va fi exact; care va plăti exact — cât trebuie și când trebuie — își va ținea exact promisiunile, va fi exact în serviciu și în îndeplinirea datorințelor familiare etc. Va fi mai puțin imoral, la dincontră, greșind prin exagerare sau defect. — Va fi mai moral un om, a cărui viață va fi mai variată, mai complexă, și mai puțin moral unul, a cărui viață va fi mai uniformă. E mai moral statul căsătoriei decât a libertății, căci în statul căsătoriei acțiunile omului sunt mai complexe, trebuind să se îngrijască și de sine și de familie, pe când în statul libertății, numai de sine. Cetățeanul, care își îndeplinește datorințele și își exercită drepturile, e mai moral, ca celce nu face acest lucru. Cu atât va fi mai moral un om, cu cât în acțiunile lui va fi un echilibru mai desăvârșit. Deci o viață, în care acțiunile se perindează și repețesc ritmic, e morală, o viață neregulată, cu abateri dela traiul obișnuit, mai puțin morală.

Din punct de vedere *biologic* evoluția tinde spre un echilibru al funcțiunilor organelor. La ființele inferioare respirația, circulația sucurilor nutritive, funcționarea sistemului nervos, sunt cu totul imperfecte, față de aceleași funcțiuni ale ființelor superioare; sunt mai puțin armonioase, mai puțin echilibrate, ca la acestea. Deci va fi morală o conduită, în care funcționarea e naturală și armonioasă. O neîntrebuințare sau o sforțare prea mare a vre-unui organ e imorală.

Dar fiindcă noi judecăm corectitatea (moralitatea) unei funcțiuni după plăcerea ce rezultă din ea, și știm că nu toate plăcerile sunt morale, de aceea acest criteriu în sine nu e sigur și trebuie complectat prin criteriul *psihologic*. Fiindcă funcțiunile folositoare aduc cu sine o intensificare a vieții, plăceri, iar cele nefolositoare scăderea vieții, suferința, de aceea plăcerea, fiind sentiment de ordin psihologic, a devenit un imbold spre împlinirea funcțiunilor fiziologice și un criteriu despre salubritatea lor, iar sentimentele de neplăcere, disgust, durere, un îndemn spre încetarea lor și un semn despre efectele lor rele pentru organism. Aceste criterii sunt generale, însă numai în lumea animalică. Iată pentru ce! În evoluția fenomenelor psihice se pot distinge trei etape: desvoltarea sentimen-

telor prezentative, a sentimentelor reprezentative și a sentimentelor rereprezentative. Sentimentele *prezentative* ne arată ce e plăcut sau neplăcut, deci folositor, organismului hic et nunc, aici și acum. În ele nu e nici o abstracție, nici o generalizare. Fiind flămânzi, hrana ce o avem înaintea noastră naște în noi plăcerea de a o consuma. Această plăcere e un sentiment prezentativ și ne arată că această hrană *acum* ne e folositoare. — Din acest fel de sentimente, prin generalizare și abstracțiune, se ivește un sentiment mai înalt, superior, care nu se mărginește la momentul și locul de față, ci arată, dacă un lucru ne e folositor totdeauna și ori unde. Astfel din plăcerea hranei se ivește dorința de avere. Averea ne procură plăcere, căci prin ea ne simțim asigurată bunăstarea vieții pentru orice timp și loc. Acest sentiment e *reprezentativ*. Experiența însă îl învață pe om, că nu orice avere procură mulțămire și plăcere; că d. e. averea furată aduce cu sine pedepse din partea autorității publice, răsbunarea celui furat, năcazul și suferința lui; că numai averea câștigată pe dreptul fericeste. Acest sentiment lămurit al posesiunii după dreptate, e sentiment *rereprezentativ*, forma cea mai superioară a sentimentelor. Are în vedere nu numai binele momentan al individului, ci binele din viitor, are în vedere binele urmașilor și binele public, deci este în cea mai deplină concordanță cu evoluția și s'a ivit odată cu începuturile de socializare. Atunci oamenii au început să renunțe la niște plăceri momentane individuale, în vederea binelui public mai înalt, au început să-și supună sentimentele prezentative celor reprezentative și cele reprezentative celor rereprezentative. O conduită, care are această caracteristică, va fi morală, la dincontră imorală.

Privită din punct de vedere *sociologic*, viața și deci conduita, a trecut prin două faze. Prima fază a fost faza militaristă, când oamenii s'au asociat pentru ușurarea traiului sub autoritatea unui șef militar, războaiele nu conteneau, când individul era subjugat colectivității și deci fericirea individului stângenită, uneori chiar distrusă. A doua fază e faza *industrială*, când războaiele încetează, autoritatea șefului scade, individul devine liber și nu lucrează pentru colectivitate, bunăstarea lui nu și-o sacrifică pentru comunitate, ci comunitatea îi asigură bunăstarea, când individul are preponderanță față de societate. Deci orice acțiune de autocratism, absolutism, care tinde spre subjugarea individualității, care tinde să readucă socie-

tatea la tipul militarist, e imorală, cea care va promova progresul către tipul industrial perfect, e morală.

Iată deci prin ce se caracterizează o conduită morală, privindu-o după formele ei externe, din punct de vedere fizic, biologic, psihologic și sociologic.

V. Cu aceasta am putea încheia, căci rezumând astfel concepția morală a lui Spencer, ne-am ajuns scopul prefixat. Dar — pe cum am spus-o tocmai la început — fiindcă Spencer voiește să dea prin principiile sale un îndreptar practic omnirii, după care să-și conducă viața, se impune în mod imperios întrebarea, dacă ele într'adevăr, sunt și pot să fie, ceea ce vor să fie, sau nu.

Credem, că principiile acestea nu pot fi aplicate și urmate în viață, nici de indivizi aparte, nici de societate, de o parte, fiindcă cuprind în sine mai multe contradicții, de altă parte, fiindcă, aplicându-le, am ajunge la materialism cras și la dezastrul societății.

Nu voim să aducem obiecțiunile, cari se pot aduce concepției evoluționiste în genere, nici să cercetăm, că în ce măsură și cu ce modificări se poate ea primi. Vom arăta numai contradicțiile și defectele sistemului moral evoluționist, așa dupăcum le vedem noi. Și întâiu de toate — în concepția lui Spencer — nu se vede motivul, pentruce domeniul moralei începe numai la om și nu la celelalte ființe superioare. Dacă socotim acte morale actele adaptate la anumite scopuri, fie individuale, fie sociale, nu înțelegem, pentruce ar intra în categoria aceasta numai actele oamenilor, când observăm o finalitate individuală și socială, poate nu atât de complexă, dar cu mult mai exactă, poate absolut exactă, și de aceea cu atât mai admirabilă, în regnul animalic. Cine nu cunoaște finalitatea uimitoare în activitatea castorilor, a albinelor? Cine nu știe, că despre organizația și viața socială a furnicilor s'au scris volume mari? Și dacă nu singură finalitatea dă caracterul moral activității omenești, nu îl poate da nici complexitatea actelor, căci activitatea unui pescar d. e. se reduce la foarte puține specii de acțiuni, întocmai ca și la multe animale, și totuș nime n'ar putea afirma, că conduita lor n'ar avea moralitate.

Care e urmarea logică a acestor constatări? Sau că domeniul moralei cuprinde în sine și activitatea unor specii din

regnul animalic, și acest lucru e absurd, sau că criteriul moralității nu e finalitatea actului, nici complexitatea lui, ci altceva, cum am spus și la început.

Nu putem admite nici aceea, că un act ar fi moralmente bun, numai prin faptul că e util, și rău, prin faptul, că e stricacios. Moralitatea faptelor depinde și de intenția, din care au purces. Cineva ar ucide un animal stricacios; dar nu din dorința, de a face un lucru bun, ci din plăcerea crudelă de a chinui, cum se spune, poate pe nedreptul, despre Vlad Tepeș că ucidea, din crudelitate, șoareci, în închisoarea din Buda. Actul acesta, în ultimele lui consecințe, e folositor, dar cu toate acestea nime nu ar putea nega, că în sine e imoral. Deci actele omenești nu de aceea sunt morale, *fiindcă sunt utile*, ci mai curând, de aceea sunt utile, *fiindcă sunt morale*.

Scopul al treilea, din punct de vedere moral, cel mai sublim, al activității omenești, munca pentru prosperitatea semenilor noștri, Spencer îl prefige *gratis* și deci în cadrul sistemului său, *gratis* se poate nega; ba cugetându-ne în sens evoluționist *trebuie* negat. Într'adevăr, evoluția se face prin selecțiunea naturală și sexuală și prin adaptarea la mediu. Selecțiunea naturală și sexuală, la rândul ei, se face prin lupta pentru existență; cel mai tare, mai bine înarmat înlătură, nimiceste pe cel mai slab, lasă o progenitură mai perfectă etc. Organismele la început erau foarte simple și neînarmate. Pe încetul ele și armele lor s'au tot perfecționat, se perfecționează, se vor perfecționa și urmarea e, că lupta pentru existență a devenit, devine, va deveni din ce în ce mai aprigă și mai înverșunată. Deci fiecare individ își câștigă din ce în ce mai mulți și mai cumpliti dușmani. Dușmănia crește, viața e mai grea; cum mai preținzi să ajut și să muncesc pentru celce e o piedecă, o forță dușmană, pentru existența mea?

Se va răspunde: Omul a înțeles că, în colaborare cu alții, se poate apăra și ferici mai bine, că binele lui privat e asigurat prin binele comun. Dar înțelegerea aceasta presupune o conștiință de sine. Spencer însă nu explică, de unde a ieșit conștiința aceasta, ci numai în ce împrejurări, când s'a ivit: sau recurge la absolutul incognoscibil, din care ar fi ieșit conștiința și s'a manifestat la un moment dat la ființele vii — explicare misterioasă și obscură, pe care dacă vrei o primești,

dacă nu, nu o primești. De altminterlea e de mirat, cum de-au înțeles oamenii primitivi ai lui Spencer, că binele privat e asigurat prin binele comun, când nici azi nu îl prea înțeleg oamenii secolului al XX-lea, secolul luminii, oameni cărora li-se dă și o foarte îndelungată și măiastră educație. Inșă atunci. încetând lupta pentru existență, cel puțin între oameni, dacă nu și față de natură, ar înceta sau s'ar împiedeca selecția naturală și deci evoluția. S'ar înmulți oamenii debili neputincioși, cari ar fi o nouă piedecă pentru evoluție; ar trebui să se risipească o mulțime de energie cu ei înzădar, ba chiar în dauna societății, care nu poate evolua spre un stadiu mai perfect. Urmarea logică e, că nu trebuie să lucrăm pentru semenii noștri, decât cel mult pentru cei bine dotați dela natură, pentru cei robuști și inteligenți. Or, un astfel de sistem de morală nu poate fi acceptat, și Spencer cade în contradicție, când în sistemul de dușmănie al luptei pentru existență, propagă iubirea frățească.

Mai mult încă! Aplicarea practică a acestor principii ar face imposibilă pedepsirea celor răi și remunerarea celor buni; ar duce — și a dus și până acum — la materialism cras și la dezastru social. Intr'adevăr concepția morală a lui Spencer distruge total libertatea voinții și cu ea orice responsabilitate și merit, pentru faptele bune și rele. Conform concepției lui, omul face orice acțiune în mod quasi mașinal, dus, cu o necesitate internă, de experiența strămoșilor, acumulată în cursul veacurilor. Omul e determinat psihologic, de a lucra, așa cum lucrează. Dacă lucrează bine, n'are merit, căci prin el lucrează trecutul; dacă lucrează rău, nu e vinovat, nici responsabil, din acelaș motiv. Sprijinitorul unor orfani e tot atât de puțin vrednic de laudă, pe cât de puțin e vrednic de mustrare și pedeapsă ucigașul părinților acestor orfani. Judecătorul achită și condamnă cu aceeaș necesitate, cu care a comis fapta rea răufăcătorul. El nu satisface dreptatea, ci un îndemn al trecutului. Tot atâtea absurdități, cari dovedesc, că un sistem de morală nu poate ignora, cu atât mai puțin nu poate distruge complet libertatea voinții, căci altminterlea deschide poarta spre anarhie. Lasă-i omului conștiința și demnitatea de a fi un ego, independent de ce-l încunjoara, nu-l face sclav al trecutului, căci simțul demnității preservă de multe fapte înjositoare și îndeamnă la nobleță și eroism.

Tot acest sistem practicat duce la materialism cras, și prin aceasta la dezastru social. Intr'adevăr, deși Spencer spune, că activitatea umană trebuie regulată de principiul utilității publice, în vederea scopului suprem, care e armonia completă în viața socială, totuș nu dă norme apriate pentru aceasta, ci admite, ca în relațiile cu semenii noștri, cu societatea, cu statul, să procedăm după caracterul nostru personal, după trebuințele și împrejurările în cari ne aflăm, scurt, dupăcum ni-se va părea nouă mai bine. Dar fiindcă oamenii experiază zilnic — cum o vedem — că e mai bine, să faci, ce îți aduce bine personal — fiindcă binele prezent și personal influențează cu mult mai puternic asupra sufletului, decât cel îndepărtat și obtesc — deci sentimenteie prezentative de cele mai multeori domină pe cele reprezentative, așa ei vor jertfi binele public pentru cel privat, ori de câteori vor putea. Și sancțiuni nu sunt și nu pot fi, cum am văzut mai sus. Astfel, va fi prețuită bunăstarea materială, îmbogățirea, cari alungă grija zilei de azi și de mâne, scutește de muncă, procură plăceri; în schimb va fi desprețuită desinteresarea. Am auzit adesea zicându-se: „A fost un idiot, căci a putut lua și n'a luat“. Pentru a-și procura bunăstarea, cel tare va face tot ce va putea cu forța, cu viclenia, va încălca pe cel slab, va stoarce pe cel avizat la el. Ce e aceasta, dacă nu cel mai cras materialism? Urmările fusteste ale lui le putem cunoaște. Se vor forma clase bogate, cari nu cunosc plictiseala în lume și se va separa vulgul ce miroase a ceapă și pătura numeroasă de parias încărcată de toate durerile și mizeriile, aprinsă de o ură fatală față de cei fericiți. Epocile cele mai materialiste, au fost cele mai pline de nenorociri și dezastru; în astfel de epoci, egoismul cel mai înverșunat a aprins patimile oamenilor și prin aceasta întreg edificiul social. Epocile idealiste, altruiste, au adus pace și progres. Istoria nu e lupta și perândarea oștilor și regilor, nici chiar a artiștilor și învățaților, ci e lupta ideilor și concepțiilor, cu tot cortegiul lor de sentimente, întocmai ca și viața fiecărui om, o simplă exteriorizare a internului sufletesc.

Au fost idei, cari au creat, și au fost idei, cari au distrus. Ridicate, și unele și altele, cu aceeaș bunăvoință, cu acelaș dor de a da omenimii, ce se svârcolește între atâtea mistere, o siguranță și o mângăere, de a-i da pace și fericire, de fapt numai unele au plantat binele pe pământ, altele l-au desrădăcinat

Au fost idei, cari au despădurit Germania, cari au despicat cu fierul plugului regiuni selbatice, au secat mocirle, au țesut Europa cu drumuri, au împopulat-o cu orașe, au desființat sclăvia, au dat sprijin celui bolnav și toiag celui neputincios, și au fost idei, cari au stârnit dușmăni, rășboaie, prăpăd și pustiire. Astfel de idei au adus înarmarea până în dinți a Germaniei și prin aceasta a Europei, din astfel de idei a rășărit supraomul și apoi — suprapoporul (am putea zice) al lui Nietzsche, „Deutschland über alles“ și, ca încoronare, cel mai crâncen și dureros rășboiu al lumii! Și concepția lui Spencer e înrudită — ba e un vlăstar al acestor idei. Ce fericite ar fi popoarele și — ce ne doare pe noi — poporul român, de s'ar putea feri de ele.

Opera și munca lui Spencer rămână în biblioteci și în capul celor instruiți, ca o pompoasă și măreață, dar periculoasă zidire a cugetării și fantaziei omenești, ca o poezie, dacă vreți, din cele mai înalte sfere! Dar pe câmpurile și livezile pline cu verdeață, scăldate în soare, să nu iasă, țaranul să nu o cunoască, și înaintea mulțimii din orașe să nu se arate, ca nu cumva să șteargă verdeața câmpurilor și a livezilor, și să le ia soarele, acoperind cerul cu nori — vezi Rusia! — iar în orașe nu cumva să stârnească furtună și să dărâme, ce mintea și mâna omenească au clădit în cursul atâtor veacuri.

Căci omenimea totuș poate și merge spre bine, deși nu așa, cum a crezut Spencer.

SIMEON GIZDAVU.

Pagini de istorie.

Cronologia episcopilor Bălgradului înainte de Unire.

Părintele prelat Ioan Boroș publicase înainte cu 21 de ani un mic studiu despre cronologia episcopilor Bălgradului.¹⁾

De atunci istoriografia bisericească ardeleană a făcut progrese imense. Păr. Boroș era foarte bine informat și articolul dsale cuprinde aproape tot ce se știa și se putea ști atunci, privitor la chestiunea de care se ocupa și, totuș, cât de

¹⁾ Observări la seria cronologică a arhiepiscopilor de Alba-Iulia și a episcopilor sufragani, în „Unirea“ dela 18 Septemvrie 1900.

defectuos și naiv ni-se pare azi acel instructiv articol! — Voiu încerca și eu, în șirele următoare, să fixez, pe baza lucrurilor cunoscute azi, cronologia episcopilor Bălgradului înainte de marele act al unirii cu Roma și aș fi cel mai fericit, dacă preste 21 de ani încercarea mea va părea, în urma progreselor realizate până atunci de istoriografia ardeleană, mai defectuoasă și mai naivă, decât cum pare acum încercarea făcută de păr. Boroș în 1900 ..

Deși toate dipticele cunoscute până azi încep seria episcopilor bălgrădeni cu Ioan, se poate afirma, cu cea mai mare probabilitate, că cel dintâiu vlădică român cu reședința în capitala Ardealului a fost *Eftimie*¹⁾. Acest Eftimie este, probabil, identic cu acela pe care îl găsim la 1553 în fruntea mănăstirii Neamțului din Moldova și care a scris, la porunca lui Alexandru Lăpușneanu, istoria Moldovei dintre anii 1541 până 1553.²⁾

În vara anului 1566, când pretendentul la tronul moldovean Ion Mâzga a năvălit în țară, străbătând până în părțile Neamțului, egumenul Eftimie s'a alăturat la cetele năvălitorilor. După dezastrul suferit de aceștia, s'a refugiat în părțile Bistriței, între Bârgău și Sângeorz, la un anumit Lazar, de unde îl reclamă Lăpușneanu, prin scrisoarea dela 17 Iulie a aceluiaș an, adresată bistrițenilor.³⁾

Eftimie a rămas în Ardeal, remarcându-se prin știința și viața sa cucernică. Calitățile acestea și intervenția binevoitoare a câtorva sfetnici influenți ai principelui au stors dela Ștefan Bathory decretul din 5 Octomvrie 1571, prin care „onorabilului călugăr Eftimie“ i-se dă dreptul, de a predica pretu-

¹⁾ Până azi se cunosc următoarele cinci diptice ale acestei episcopii: 1. Cel publicat de P. Maior în *Istoria bisericii Românilor* (Buda 1813) p. 159. 2. Cel publicat de T. Cipariu în *Acte și fragmente* (Blaj 1855) p. 13: 3. Cel publicat de N. Densușianu în *Cercetări istorice etc.* (București 1880), p. 92. 4. Cel publicat de d. N. Iorga în *Studii și documente IV* (București 1902), p. 66 - 7 și 5 un diptich inedit, aflător în posesiunea autorului acestor rânduri.

²⁾ Publicată de I. Bogdan în *Vechile cronicе moldovenești până la Ureche* (București 1891), pp. 212 squ.

³⁾ Privitor la I. Mâzga vezi N. Iorga, *Pretendenți domnești în secl XVI.* (Extras din *Analele Academiei române*), București 1898, p. 28 squ și Hurmuzachi, *Documente XI*, *prefață* p. 104-3. Scrisoarea lui Lăpușneanu în volumul citat al colecției Hurmuzachi. p. 589.

tindenii în Ardeal învățăturile bisericii sale și de a încasa venitele legale.¹⁾

Eftimie, ca simplu călugăr-predicator, nu putea satisface nevoile multe ale populației române ardeleni, mai ales în vremele acelea, când alături de el funcționa și vlădica româno-calvin Pavel Tordasi. De aceea, în acelaș an 1571, sau în întâia jumătate a anului următor, a făcut lungul și obositorul drum până la Ipeac în Sârbia, cerând darul episcopesc din mâinile patriarhului Macarie. Intors cu actul de sfințire arhierescă, Ștefan Bathory îl numește în vara anului 1572 vlădică al Românilor din Ardeal și părțile anexe.²⁾ Probabil, el va fi zidit în Bălgrad (Alba-Iulia) mica reședință episcopescă, aceea „domus Valahorum episcopi“, de care pomenește un document din 16 Ianuarie 1581.³⁾

Eftimie a stat în fruntea vlădiciei Bălgradului numai până la începutul anului 1574. În 6 Iunie al acestui an Ștefan Bathory spune, că episcopia este vacantă „per spontaneum discessum“ a lui Eftimie⁴⁾

Privitor la soartea lui ulterioară, păreri sunt împărțite. În socotelile Brașovului cetim sub datul de 27 Februarie 1574 „*War auch widerum kommen der Wladika mit einem moldnerischen Potien, daselb einen Wladika abzuseczenn*“ (a venit din nou vlădica cu un sol moldovean, ca să destitue acolo un vlădică.⁵⁾

Părintele Lupaș crede, că vlădica, care a sosit la Brașov în ziua amintită, însoțit de solul moldovean, a fost mitropolitul Târgoviștei, venit ca să caterisească pe Eftimie. Rostul solului moldovean ar fi fost, „să aducă învinuiri contra lui Eftimie pentru faptele sale dinainte de 1566, din pricina cărora trebui să părăsească Moldova“. Ne mai spune apoi d. Lupaș că „spre a evita inconvenientul, de a fi destituit prin o sentință formală de caterisire, Eftimie părăsi în Martie de bună voie (per spontaneum discessum) scaunul vlădicesc“.⁶⁾ — D. N. Iorga crede,

¹⁾ Hurmuzachi XV, 1 p. 647-8.

²⁾ Ibidem, p. 653.

³⁾ N. Dobrescu, Fragmente privitoare la istoria bisericii române. Budapesta, 1905, p. 9.

⁴⁾ Ibidem, p. 659.

⁵⁾ Ibidem XI, 811.

⁶⁾ I. Lupaș, Destituirea unui episcop român din Ardeal la anul 1574. O ipoteză istorică, în „Biserica și Școala“ din Arad nr. 18 din 1917, p. 144-6.

că vlădica despre care vorbesc socotelile Brașovului este Eftimie, chemat în Moldova de un sol a lui Ion Voda cel Cumplit, ca să caterisească un episcop din această țară. Eftimie a rămas apoi în Moldova, fiind așezat în fruntea vlădiciei Romanului, unde de fapt întâlnim la 1574 un arhieru cu acest nume.¹⁾

Părerea d. Lupăș mi-se pare greșită. Nici un vlădică muntean sau moldovean nu ar fi îndrăsnit să vină și nu ar fi putut veni în Ardeal, ca să caterisească pe un arhieru, numit și susținut de puternicul Ștefan Bathory. De altă parte, Ion Vodă cel Cumplit se putea gândi, la orice mai bucurios, decât la pedepsirea unui răsvrătit împotriva lui Alexandru Lăpușneanu. Apoi, dacă Eftimie ar fi fost caterisit la 1574, nu l-am găsi iarăș în curând în fruntea unei alte episcopii ardelenе și anume în fruntea episcopiei Vadului. Pentru cine cetește cu atențiune socotelile din acel an ale Brașovului, este evident, că episcopul, care sosește la 27 Februarie în acest oraș, nu poate fi, decât Eftimie. Se spune adecă „a venit iarăș (widerum) vladica“. Acest iarăș însemnează, că episcopul amintit mai fusese nu de mult în oraș. Eftimie mai petrecuse în Brașov în 26 Ianuarie, când s'a întors din Muntenia.²⁾ Intre acestea două date, adecă între 26 Ianuarie și 27 Februarie, alt vlădică nu a mai trecut prin oraș și astfel „iarăș“ se poate referi numai la Eftimie.

În locul lui, depărtat de bunăvoie din Ardeal, Ștefan Bathory a numit în 6 Iunie 1574 pe călugărul *Christofor*, cu jurisdicție preste întreg teritoriul supus stăpânirii principelui (ubivis in ditone nostra). Decretul de numire alui Christofor cuprinde o restricție neobișnuită în actele de acest fel, și de aceea asupra ei trebuie să stăruim puțin. Anume în micul decret, de abia câteva rânduri, Ștefan Bathori accentuiază de două ori, că Cristofor va păstori numai până îi va plăcea principelui (*durante beneplacito nostro și tempus infra beneplacitū nostri*).³⁾ Se vede, că Eftimie câștigase în cea mai mare măsură simpatiile principelui, care speră în întoarcerea lui din Moldova și astfel voia să lase deschisă posibilitatea, de a se rea-

¹⁾ N. Iorga, Istoria bisericii românești I., Vălenii de munte 1908, pag. 179.

²⁾ Ibidem, p. 810 „Es whar auch kommen der Yefftyme Wladika zuruck aus der Walachey“...

³⁾ Ibidem XV, 1, p. 659-60.

șeza în scaunul pe care-l părăsise. Și de fapt, după moartea tragică a lui Ion Vodă cel Cumplit (jumătatea lui Iunie 1574), Eftimie se întoarce în Ardeal și este așezat, din partea aceluiaș principe, nu în fruntea episcopiei Bălgradului, unde se afla de abia câteva săptămâni Christofor, ci în fruntea vechei episcopii a Vadului, unde a rămas până la moarte (1576).¹⁾

Cât timp a păstorit Christofor la Bălgrad? Nu știm. Tot ce știm este, că la începutul anului 1576 vlădicia era ocupată și că episcopul de aici și-a vizitat la începutul lui Februarie credincioșii din Scheii Brașovului.²⁾ Știm apoi, că la 1577—78 — anul nu e sigur — locul lui Christofor era ocupat de Daniil, care scrie judei și celor 12 „pârgari“ brașoveni, să încaseze dela fiecare păreche de români, cari trăiesc necununați, pe deapsa de 3 ducați, conform listei făcute de popa Nicola.³⁾

Nici timpul păstoririi lui Daniil nu-l putem preciza. Știm însă, că pe la sfârșitul lui Octomvrie al anului 1579 nu mai era în viață. Dieta ținută la Turda în 21—24 Octomvrie aduce hotărîrea atât de importantă (p. 7) că: deoarece *vladica român a murit*, preoții să aleagă pe cine vor voi și pe cel ales să-l confirme și principele.⁴⁾

În locul lui Daniil a fost astfel ales *Ghenadie*. Alegerea lui s'a întâmplat la sfârșitul anului 1579 sau la începutul celui următor. Sigur este, că în Maiu 1580 *Ghenadie* era vlădică, cum apare din faptul, că *Sbornicul slavonesc* alcătuit de el și apărut în Sebeșul săsesc la 1580, a început a se tipări în 20 a lunii amintite.⁵⁾ Episcopul acesta, care e, fără îndoială, cea mai luminoasă figură de arhieru român ardelean dinaintea de 1700, a murit, probabil, pe la sfârșitul lui Februarie 1585 — decretul din 20 Martie a lui Sigismund Bathory zice „his diebus“ (zilele acestea) — și în locul lui a fost ales *Ioan*, egumenul mănăstirii Prislopului, care a fost apoi confirmat prin decretul amintit și de principele Ardealului.⁶⁾

¹⁾ Bunea, *Vechile episcopii românești*. Blaj, 1902, p. 57.

²⁾ Hurmuzachi XI, 814.

³⁾ I. Bogdan, *Documente și registre privitoare la relațiile românești cu Brașovul și Ungaria în secl. XV și XVI*. București 1902, p. 308, nr. 27.

⁴⁾ *Monumenta comitialia regni Transylvaniae III*, 144.

⁵⁾ Bianu—Hodoș, *Bibliografia românească veche I*, 85.

⁶⁾ Decretul este publicat de Bunea, o. c., p. 60—61.

În vara anului 1585 Ioan a mers în Târgoviște, unde pe timpul acesta păstoria mitropolitul Serafim, la hirotonire, de unde întorcându-se, sosește în 18 August la Brașov.¹⁾

În restimpul dintre moartea lui Ghenadie și întoarcerea din Muntenia a lui Ioan, în vlădicia Bălgradului s'a fost așezat episcopul *Spiridon* dela Vad, pe care îl vedem scriind în 3 Aprilie 1585 din acest oraș bistrițenilor, rugându-i să deie protopopului Gheorghe din Giurfalău spriginul necesar, ca să-și poată încasa venitele vlădicești.²⁾

Vlădica Ioan s'a așezat în scaunul vlădicesc pe la sfârșitul lui August 1585. Cât timp a păstorit acest arhieru, care a fost martorul intrării triumfale a lui Mihaiu Viteazul în Ardeal și care și-a mutat reședința, din modesta „domus Valahorum episcopi“, în mănăstirea întemeiată de marele voevod, nu știm. În 1595 îl găsim încă în scaun, căci atunci primește (în 4 Iunie) dela Sigismund Bathory dreptul de a încasa și dela preoții din districtul Făgărașului în fiecare an taxa de

¹⁾ Hurmuzachi XI, 830 „Es kam von fürstlichen Gnaden der Wladika, war im Bleschland gewesen, hat sich daselbst zu einem Bischof wayen lassen“.

²⁾ Szolgálatomat irom kegyelmednek mint bizodalmas uramnak. Istentül kegyelmednek minden lelki, testi jokat kivanok megadni. Továbba találtattam vala meg kegyelmedet ez minapiban is az mi felséges urunk lengyel király levelivel és az mi kegyelmes urunk levelivel, Bathory Zsigmond levelivel, minemü birodalmat adtak ü felsége és ü nagysága-énnekem az egyházi renden való papokon, kit teljességgel kegyelmed megértett azokbul az levelekbül. Tartoznak pedig énnkem az egyházi nipek adoval esztendében egyszer, kire im én az én képembeli emberemet, Györgyfalván lakó György papot küldtem, kit én minden papoknál feljebb megböcsülettem és esperestté tettem. Kérem azért te kegyelmedet mint uramat, hogy te kegyelmed mindenütt az kegyelmed birtokában hagyja szabadon járni az adó felszedésért és ha valami egyéb igazgatásának kellene lenni avagy ha papok között avagy az község között avagy templomoknak megfogytatkozásában, te kegyelmed adjon erőt és segítséget neki hogy ű is járhasson az mi felséges urunk és kegyelmes fejedelmeinknek levelek tartása szerint. Kit én is szolgálhassak meg kegyelmednek mint uramnak. Isten tartsa meg kegyelmedet minden hozzád tartozokkal egyetemben. Ex Alba-Iulia, 3 Aprilis anno 1585. Kegyelmednek jo akaró barátja Spiridon püspök. Vo Prudenti et circumspecto viro domino iudici civitatis Bistricensis Domino mihi observandissimo et confidendissimo. (Orig. în arhiva județului Bistrița-Năsăud. Com. de d. Andreiu Veress în vara anului 1915)

un floren.¹⁾ Dacă se poate pune vre-un temelie pe însemnările cu colorit de legendă, făcute pe la 1627 de Petru Movilă, atunci cea din urmă amintire *sigură* despre el am avea-o din 1599.²⁾

Dela 1599 până la 1606 despre episcopii Balgradului nu mai știm nimic sigur. La 1606 în fruntea acestei vlădicii îl găsim pe *Teoctist*.³⁾

Credem însă, că păstoria lui Ioan a ținut numai până la căderea lui Mihaiu Viteazul (vara anului 1601). În anarhia cumplită, care a urmat după uciderea mișelească a gloriosului voevod, și, mai ales, în mijlocul curentului de sălbatică reacțiune împotriva a tot ce avea vre-o legătură cu voevodul ucis sau cu țara de unde venise, în mânăstirea întemeiată de el nu se putea susține nici un vlădică românesc. În mânăstirea, unde rezidase înainte vlădica Ioan, s'a așezat călugărul aventurier și destrăbălat Valerian Subienicki, care a ajuns mai târziu, la 1611, cu toate protestele celor ce-l cunoșteau, episcop catolic la Băcău. Despre acest călugăr scria, în 1603, un antecesor al său în episcopie, Bernardin Quirini, sf. Scaun, că a ocupat o mânăstire schismatică lângă Alba-Iulia, unde a petrecut mult timp, săvârșind toate cele sfinte.⁴⁾ Mai păstorit-a cineva la Bălgrad între Ioan și Teoctist, nu știm. Nici despre Teoctist nu avem nici un dat, afară de amintirea citată, păstrată în Istoria bisericii Scheilor Brașovului.

La 1614 în fruntea vlădiciei Bălgradului îl găsim pe *Teofil*, fost, probabil, egumen al mânăstirii Prislopului de lângă Hațeg. Anume în 21 Februarie 1615 Gavrilă Bethlen îl numește pe Teofil episcop și al Vadului. În decretul de numire principele spune, că în anul trecut (anno superiori) îl numise pe Teofil episcop al unor părți ale principatului ardelean. Acum îl numește și peste județele Turda, Dobâca, Solnocul din lăuntru și de mijloc, Maramureș, Crasna și Bihor, apoi peste ținutul Bistriței și al Gurghiului.⁵⁾ De aici apare limpede, că teritoriul peste care a fost numit Teofil întâia oară (1614), poate fi numai vlădicia Bălgradului. Mai mult nu știm nici despre Teofil.

În 1622 în fruntea acestei episcopii îl găsim pe *Dosofteiu*, despre care nu știm, nici când a ajuns acî și nici cum a ajuns,

¹⁾ Șincai, Cronica Românilor la a. 1596.

²⁾ Iorga, Ștefan cel Mare, Mihaiu Viteazul și Mitropolia Ardealului în Analele Academiei rom., memoriile secțiunii istorice XXVII, p. 16.

³⁾ Sterie Stinghe, Istoria bisericii Scheilor Brașovului. Brașov 1899 p. 6.

⁴⁾ Columna lui Traian VII, 309.

⁵⁾ Dobrescu, o. cit., p. 19-22.

Intr'o notiță din anul amintit ne-o spune însuș, că a „fost la Roman și Huși și mai mare peste toate mânăstirile țării moldovenești“.¹⁾ — Dosofteiu a păstorit la Bălgrad până în vara anului 1627. În 4 Iulie a acestui an îl vedem ținând un sinod preoțesc, în care fixează o mulțime de porunci, pentru a arăta „cum trebuiaște a ținea legea lui Dumnezeu pentru ispășenia sufletului, ca să nu margă în munca de veci cela ce este creștin“.²⁾ Nu peste mult Dosofteiu a murit sau a părăsit scaunul vlădicesc, pentru că la 17 Octomvrie 1627 în locul lui îl găsim pe *Ghenadie II.*³⁾ Ghenadie II a murit în 3 Septemvrie 1640.⁴⁾

În locul lui a fost ales de preoțime și confirmat din partea principelui, încă în aceeaș lună, în primele zile ale luni următoare, călugărul moldovean *Ilie Iorest* susținut de *Vasile Lupu*. În 8 Octomvrie 1640 Iorest era deja numit, cum apare din scrisoarea din aceeaș zi a lui *Geleji cătră Rakoczy*⁵⁾, iar la începutul lui Noemvrie se întorcea din Muntenia, unde fusese, pentru a primi darul arhieresc din mâinile mitropolitului de aici, și în 9 ale acelei luni a sosit în Brașov însoțit de 10 persoane.⁶⁾ Păstorirea lui Iorest, pe care nu-l voia nici *Geleji*, nici preoțimea ardeleană, cu tot votul silit din 1640, a fost scurtă. Nevoind să se pună în slujba politicei de calvinizare a superintendentului calvin și a lui *Gh. Rakoczy I*, i-s'a găsit în grabă vina, pentru a fi dat afară din vlădicie și aruncat în temniță.⁷⁾

În 19 August 1643 Iorest nu mai era în scaun, pentru că la acest dat *Geleji* vorbea, într'o scrisoare adresată protopopilor români, despre restanțele de dare episcopoească anuală rămase din timpul vlădiciei lui. Tot la acest dat era deja ales succesorul *Simion Ștefan*, deoarece acelaș *Geleji* spune în scrisoarea amintită, că, în înțelegere cu vlădica, însărcinează pe preotul *Ion* cu strângerea acelor restanțe de dare.⁸⁾

¹⁾ Cipariu, Arhiv pentru filologie și istorie, p. 780—81.

²⁾ Cipariu, Acte și fragmente. Blaj 1855, p. 150 squ.

³⁾ Hurmuzachi XV, 2, p. 963, nr. 1845. Cfr. însă și Iorga, Documente românești din arhivele Bistriței I. București 1899, p. 42. nr. 57.

⁴⁾ Scrisoarea din 4 Septemvrie 1640 a lui Ștefan Geleji cătră principele Gheorghe Rakoczy I în Uj Magyar muzeum din 1859, I, p. 203—4.

⁵⁾ Uj Magyar Muzeum vol. cit., p. 223—4.

⁶⁾ N. Iorga, Sate și preoți din Ardeal. București 1902, p. 52 nota, „Kam aussm Land der Wladicka selb 10 Personen“.

⁷⁾ Cfr articolul meu „Condemnarea episcopului *Ilie Iorest*“, în aceasta revistă an. II (1912), p. 135—40.

⁸⁾ Hurmuzachi XV, 2, p. 1108 9, nr. 2052.

Confirmarea formală din partea principelui a obținut-o noul vlădică numai în 10 Octomvrie 1643, prin faimoasa diplomă, care cuprinde și cunoscutele condiții de calvinizare a bisericii românești.¹⁾

Simion Ștefan a condus episcopia Bălgradului până în vara anului 1656. Cea din urmă amintire despre el o avem din 22 Maiu a anului amintit, când întărește pe popa Ioan în protopopiatul Hunedoarei.²⁾ În 28 Decemvrie în locul lui este numit *Sava Brancovici*.³⁾ — În anii următori și mai ales între anii 1659—1662 cronologia episcopiei Bălgradului este iarăș foarte încurcată, cum se va vedea îndată: 1. În Iulie 1659 în fruntea acestei episcopii îl găsim pe Ghenadie, care într'o scrisoare adresată bistrișenilor, confirmă o sentință a antecesorului său „vlădica Sava”.⁴⁾ 2. În Decemvrie 1659 în fruntea aceleiaș vlădicii îl găsim iarăș pe Sava Brancovici, „*piscup Sava*”, cum se iscălește însuș pe o scrisoare adresată Bistriței.⁵⁾ 3. În 5 Februarie 1660, în locul lui Sava, e numit din partea principelui Barcsai, rusul Gheorghe de Putivla.⁶⁾ 4. În 21 Septemvrie 1660 Sava confirma un vechiu act de numire protopopească.⁷⁾ 5. În 12 Ianuarie 1668 Iliăș Alexandru, voevodul Moldovei, dăruiește unui anumit Daniil „*ce au fost mitropolit la Beligrad în Țara ungurească*” patru pogoane de vie.⁸⁾ 6. În 18 Aprilie 1661 Sava Brancovici ca *episcop al Bălgradului* chiamă la judecată pe Mije Mihaiu din Bungard și pe fata sa măritată după popa Petru.⁹⁾ 7. La 23 Aprilie 1662 Mihail Apafi în urma alegerii preoșimii române numește pe acelaș Sava episcop al Bălgradului.¹⁰⁾

¹⁾ Diploma e publicată în Cipariu, Arhiv, p. 628—32.

²⁾ N. Dobrescu, Fragmente privitoare la istoria bisericii române. Budapesta 1905, p. 42.

³⁾ Diploma de numire a lui Sava Brancovici, în Cipariu, Arhiv, p. 648—50.

⁴⁾ Hurmuzachi XV, 2, p. 1289, nr. 2385.

⁵⁾ Ibidem, p. 1289, nr. 2386.

⁶⁾ Ibidem, p. 1201, nr. 2391.

⁷⁾ Iorga, Inscripții ardelenе și maramureșene I, p. 281.

⁸⁾ Al. T. Dumitrescu, Contribuțiuni la istoriografia românească veche în „Lui Ion Bianu. Amintire”. București 1916, p. 242. Cfr. și Zapisul cu data de 3 Noemvrie 1668, care despre acelaș Daniil spune, că „au fost mitropolit la Beligrad”. Ibidem, p. 242—3.

⁹⁾ Iorga, Documentele Bistriței II, p. 10.

¹⁰⁾ Decretul de numire la Bunea, Vechile episcopii. p. 120—22.

Vom încerca să fixăm și aici, după posibilitate, o cronologie sigură. Cauza păstoririi simultane în Ardeal alor doi vlădici români este: lupta între cei doi pretendenți la tronul acestei țări: Acațiu Barcsay și Gheorghe Rakoczy II. Fiecare din cei doi principii își avea episcopul său. La începutul și în primăvara anului 1659 Sava Brancovici era în relațiuni bune cu Barcsay, pe care l-a însoțit la dieta ținută în 26 Februarie până 26 Martie la Bistrița.¹⁾ La stăruințele lui scutește Barcsay în 15 Martie preoțimea română de plătirea dijmelor și nonnelor.²⁾ La începutul lui Maiu, Sava era încă în scaunul vlădicesc, căci atunci au mers la el în Bălgrad, la hirotonire, Ion sin Florei și Vasii dascălul din Brașov, de unde s'au întors în 17 a lunii amintite.³⁾ În Iulie, locul lui Sava era ocupat de Ghenadie.⁴⁾

În răstimpul din Maiu—Iulie a trebuit deci să aibă loc trecerea lui Sava în șirul aderenților lui Rakoczy și astfel venirea lui în conflict cu Barcsay. Credem, că timpul se poate preciza și mai bine, dacă ne gândim, că înainte de dieta ținută în Sebeșul-săsesc, dela 26 Maiu până la jumătatea lui Iunie 1659, situația aderenților lui Rakoczy era destul de tolerabilă. Dieta amintită însă a adus în ședința dela 3 Iunie hotărrea, ca începând cu această zi, orice legătură cu Rakoczy și familia sau curtea lui se va pedepsi cu moarte și cu confiscarea averilor.⁵⁾

După această dată va fi fost silit și Sava să părăsească scaunul vlădicesc al Bălgradului, care a fost apoi ocupat de *Ghenadie III*. Biserica românească din Ardeal avea deci doi vlădici, fiind silit fiecare să împărtășească soarta patronului său. Când, în Decembrie 1659, Barcsay se retrage dinaintea armatelor lui Rakoczy în Sibiiu, Sava își reocupă reședința din Alba-Iulia, de unde-l vedem scriind bistrițenilor, condamnând un preot „curvar”,⁶⁾ iar Ghenadie s'a retras cu

¹⁾ Hurmuzachi XV, 2, p. 1289, nr. 2386. Într'o scrisoare din Decembrie 1659 Sava le amintește bistrițenilor de petrecerea sa în Bistrița cu „Sirupotachi Marton, când a fost Barchia Acoș”.

²⁾ Cipariu, Arhiv pentru filologie și istorie, p. 571 - 2.

³⁾ St. Stinghe, Istoria bisericii Scheilor, p. 8 - 9.

⁴⁾ Hurmuzachi XV, 2, p. 1289, nr. 2385.

⁵⁾ Cfr. Erdélyi Alajos, Barcsay Ákos fejedelemsége. Budapest 1906 pag. 60.

⁶⁾ Hurmuzachi XV, 2, p. 1289, nr. 2386.

patronul său în orașul împresurat de armatele neastâmpăratului și ambițiosului Gh. Rakoczy II. Aci stoarce el, în 15 Februarie 1660, dela Barcsay decretul, prin care este numit *formal* episcop al bisericilor românești, sârbești și grecești, din Ardeal și părțile anexe.¹⁾

Ghenadie a murit probabil în vara anului 1660, căzând victimă holerei, care bântuia cu furie pe acel timp în Sibiu.²⁾ În locul lui credem, că a fost numit de Barcsay călugărul *Daniil*, care va fi funcționat în această calitate până la căderea patronului său (1 Iulie 1661). Am văzut mai sus, că două acte din 1668 spun precis despre Daniil, că a fost „mitropolit la Beligrad“. Păstorirea lui în Ardeal, ca protejat al partidei lui Barcsay, a putut avea loc numai înainte de 1662. După înfrângerea lui Kemény, în primăvara anului 1662, Mihail Apafi a rămas stăpân singur și sigur al Ardealului și, voind să facă rânduială în biserica românească, a numit, după o nouă alegere a clerului, în 23 Aprilie, pe Sava Brancovici din nou vlădică al Bălgradului.³⁾ După aceasta dată vlădicia lui Daniil, cu titlul de *al Bălgradului*, este imposibilă.⁴⁾

Sava Brancovici a trebuit să părăsească vlădicia, în împrejurările cunoscute, în vara anului 1679, în urma sinodului ținut în 6 Iulie la Bălgrad, când a fost provocat să dea seamă „de tot bunul bisericii și venitul școlii și al tipografiei“. ⁵⁾ Destituirea lui formală a avut însă loc, numai în urma sentinței aduse de soborul, ținut în vara anului următor (2 Iulie).⁶⁾

¹⁾ Credem, că Gheorghe de Putivla din acest decret este identic cu Ghenadie III. Gheorghe i-a fost numele de botez și Ghenadie cel călugăresc. Decretul e publicat în Hurmuzachi XV. 2, p. 1291—3. Cfr. și I. Lupaș, Principele ardelean Acațiu Barcsay și mitropolitul Sava Brancovici. Extras din Analele Acad. române seria II, tom XXXV (memoriile secțiunii istorice). București, 1913. p. 16—17.

²⁾ Cfr. Lupaș, o. cit. p. 21, mai ales nota 1.

³⁾ Bunea, *Vechile episcopii*, p. 121—2.

⁴⁾ Acest Daniil nu este identic cu celalalt Daniil, pe care Apafi îl numește la 20 Aprilie 1662 episcop al Țării Oltului, cum crede Al. T. Dimitrescu (l. cit. p. 249—50). Pe Daniil, fostul vlădică al Bălgradului, îl găsim în 1668 la schitul sf. Ioan din Focșani; celalalt Daniil păstoria însă atunci în Țara Oltului, de unde îl vedem trimițând, împreună cu Sava Brancovici, principelui dajdea de 50 floreni (1 Iulie 1668 și tot aci-l găsim și în vara anului 1672 (Șt. Meteg, *Istoria bisericii și a vieții religioase a Românilor din Ardeal și Ungaria I*, Arad 1918, p. 169—70).

⁵⁾ Cipariu, *Acte și Fragmente*, p. 259.

⁶⁾ V. Mangra, *Mitropolitul Sava Brancovici*. Arad 1906, p. 170 1.

După destituirea lui Sava, preoțimea a ales pe *Iosif Budai de Pișchinți*, pe care Apafi n'a avut, deocamdată, îndrăzneala să-l confirme. Noul episcop trebuia supus la București, de formă, unei alegeri canonice și sfințit din partea mitropolitului țării. Principele se temea, că recunoașterea lui Iosif va întâmpina dificultăți în Țara românească și de aceea l-a confirmat numai la sfârșitul anului, în 28 Decembrie 1680, după ce se întoarse dela București, unde a fost sfințit în 23 August.¹⁾

Iosif Budai de Pișchinț a murit la sfârșitul anului 1681 și în locul lui a fost numit, sigur la stăruințele lui Șerban Cantacuzino, voevodul Munteniei, grecul *Josafat*, fără ca numirea să-i premeargă alegerea obișnuită din partea sinodului preoților. În 26 Martie 1682 Josafat era la Brașov, însoțit de delegatul lui Apafi, Sigismund Boer, de unde a trecut munții la București, spre a se supune și alegerii canonice. Alegerea aceasta a avut loc la 1 Aprilie.²⁾ Abia s'a întors Josafat în Ardeal și împotriva lui s'a deslănțuit o strașnică furtună din partea clerului ardelean, care nu putea suferi pe acest grec străin de neamul și obiceiurile lui. Un sinod fu convocat pe 12 Iulie 1682, care după o investigație de două zile l-a găsit pe Josafat vinovat de-o mulțime de „crime“, silindu-l să abdică de bună voie de vlădicie.³⁾

Abdicarea lui Josafat a fost numai de formă, pentrucă dânsul a rămas și după sinodul din 12—14 Iulie 1682 în Ardeal, săvârșind funcțiuni vlădicești. Nici chiar intervenția energetică a congresului reformat din acest an, care a hotărât, că după ce „episcopul grec al Românilor“ găsindu-se nepotrivit pentru vlădicie a fost destituit, să nu se mai admită în în această slujbă,⁴⁾ nu l-a putut face să părăsească țara. În vara anului 1683 Josafat era încă în Ardeal, bucurându-se de simpatia multor preoți, cum apare din scrisoarea adresată în 20 Maiu principelui, de preoții Daniil din Cluj-Mănăstur, Neagul

¹⁾ Cipariu, o. cit., p. 234. 5. Decretul de numire a lui Iosif, ibidem, p. 60—70 sau Arhiv pentru filologie și istorie, p. 632—4.

²⁾ Cipariu, Acte și Fragmente, p. 237.

³⁾ Toate actele interesantului proces sunt publicate în Monumenta comitialia regni Transylvaniae vol. XVII. Un bun rezumat al lor, la Bunea, Vechile Episcopii, pp. 134—8.

⁴⁾ Történeti lapok I (1875), p. 414.

din Veștem și Ioan din Chiuești.¹⁾ Pe la sfârșitul anului 1683 Ioasaf a murit și principele Mihail Apafi a convocat pe 24 Ianuarie 1684 sinodul electoral al preoțimii, pentru alegerea succesorului. Președinte și conducător al sinodului a fost numit prin scrisoarea din 12 Ianuarie Gaspar Diosy, care a luat parte și la investigația împotriva lui Ioasaf.²⁾

În sinodul din 24 Ianuarie 1684 a fost ales, ca urmaș al greului Ioasaf, ardeleanul *Sava Veștemeanul*, care a păstorit abia un an și câteva luni. La 1 Septembrie 1685 Sava nu mai era în viață, căci la acest dat scrie principele Munteniei lui Apafi, că murind vlădica ales în anul trecut (1684), îi recomandă în locul lui pe Ieremie, un preot de valoare și învățat.³⁾ Intervenția a fost zădarnică, pentru că în locul lui Sava nu a fost ales Ieremie, ci *Varlaam*, care la 23 Decembrie era la Brașov în drum spre București, unde a fost sfințit arhieru.⁴⁾ Decretul de confirmare din partea principelui l-a obținut Varlaam abia în 10 Aprilie 1686.⁵⁾ Anul morții lui nu-l cunoaștem. Va fi murit, probabil, în vara anului 1692, pentru că în 18 Septembrie al acestui an a fost sfințit la mitropolia din București ca vlădică al Bălgradului, *Teofil Szeremi* din Teiuș, care a fost apoi în 18 Decembrie confirmat și de guvernorul Ardealului, Gheorghe Banfy de Losoncz.⁶⁾

Sub Teofil începe marea operă a unirii Românilor ardeleni cu biserica apuseană.

Dr. ZENOVIE PÂCLIȘANU.

¹⁾ Vezi articolul lui Gh. Alexici în Revista Teologică din Sibiu a. X (1916), p. 80.

²⁾ Monumenta comitialia regni Transylvaniae XIX, 104. Scrisoarea lui Apafi publicată aci cu datul de 1687 poate fi numai din 1684. În 1687 vlădică era Varlaam. Tot el era și în 1686; în Ianuarie 1685 păstoria Sava Veștemeanul, în 1682 nu s'a ținut sinod electoral, căci neținerea sinodului fusese una din cauzele nemulțumirii contra lui Ioasaf. În Ianuarie 1681 vlădicia era ocupată de Iosif Budai de Pischinț, în 1680 trăia încă Sava Brancovici. Este deci evident ca 1687 este o greșală a copistului, de altfel ușoară de înțeles, pentru cine știe, cât de mult seamănă uneori, în scrisorile de pe acest timp, 4 cu 7.

³⁾ „Ieremias nevü papot, mely értékes és tudos“. Ibidem XVIII, 355.

⁴⁾ N. Iorga, Socoliile Brașovului. Extras din Analele Academiei române s. II, t. XXI (Memoriile secțiunii istorice). București 1899, p. 120.

⁵⁾ Este publicat în Monumenta comitialia regni Transylvaniae XVIII, 486 93.

⁶⁾ Pentru sfințirea lui, vezi Cipariu, Acte și Fragmente, p. 239. Decretul de numire e publicat de Nilles în Symbolae etc. I, 153 squ.

Cumanii și episcopia lor.

(I.)

1. Creșterea și dezvoltarea puterii cumane (1050—1206).

1. Pacinații și Uzii.

Pacinații, Uzii și Cumanii erau frați de acelaș sânge și graiu, deosebindu-se numai politicește, cum se deosebiau pe vremuri Moldovenii de Munteni sau Alemanii de Baiuvari. Cumanii, fiind astfel o ramură ieșită din trunchiu, trebuie, pentru o mai bună orientare, să-i așezăm lângă frații lor, în cadrele timpului.

Inceputurile istorice ale Pacinaților stau în strânsă legătură cu soarta vechilor Unguri. Aceștia locuiau între fluviile Ural și Volga, închiși la nord de râurile Cama și Bielaiia, iar la sud de apele Samarei. Leagănul acesta primitiv al Maghiarilor se numia *Ungaria Mare* sau Baskiria¹⁾; Bizantinii îl cunoșteau sub numele de *Lebedia*, dela cel dintâiu voevod ungur, *Lebedias*²⁾, predecesorul lui Arpad; Arabii îi ziceau *Mag-garije*, cum se poate vedea la Ibn-Dasta³⁾, pe când în cronicile ungurești se mai chiamă și *Dentia*⁴⁾.

Înmulțindu-se, peste măsura țării lor, și apăsați de popoarele împrejmuitoare, între cari sunt amintiți mai ales Pacinații, o mare parte din locuitorii Ungariei Mari părăsesc stepele străbune și, căutându-și norocul în apus, ocupă ținuturile cuprinse între Nipru și Carpați, regiune ce poartă numele de *Atel-Uzu*.⁵⁾ Emigrarea aceasta a Ungurilor și așezarea lor între Nipru și Carpați, Nestor o pune la anul 888.⁶⁾

¹⁾ Dr. Niko'aus Pfeiffer, *Die ungarische Dominikaneordensprovinz* (Zürich 1913) 100²². Robert Roesler, *Romänische Studien* (Leipzig 1871) 157, după raportul misionarilor Iulian (1237), Ioan de Plano Carpini (1246) și Vilhelm de Ruysbroek (1254).

²⁾ Constantinus Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, cap. 38, ed. Migne, *Patrologia Graeca*, ser. II, tom. 113 (Paris 1864) col. 317: *Λεβεδία, ἀπὸ τοῦ πρώτου βοεβόδου αὐτῶν*.

³⁾ Reprodus în traducere germană de Roesler, op. cit., Anhang, pag. 862.

⁴⁾ Géza Kuun, *Codex Cumanicus* (Budapesta 1880) LXXXI.

⁵⁾ Const. Porphyrog., op. cit., loc. cit.: "*Ἀτελ-Οὐζου*, mai bine decât *Ἀτελκοίζου*, Roesler, op. cit. pag. 154—5.

⁶⁾ Nestor, *Cronica rusească*, cap. 19, trad. Louis Leger, *Chronique dite de Nestor* (1884) 18—9.

Pacinații, numiți și Pecenegi, „locuiau la început între fluviile Volga și Iaic, în vecinătatea Chazarilor și a Uzilor“¹⁾, având la nord Ungaria Mare. Intre 894 și 899, „Chazarii în alianță cu Uzii năvălesc asupra Pacinaților și, învingându-i, îi alungă din locuințele lor, pe cari le iau deacuma Uzii“²⁾. O parte însă din Pecenegii învinși rămâne pe loc, sub dominația Uzilor, de cari se deosebiau numai prin hainele scurte până la genunchiu și mânecile tăiate.³⁾ Marea majoritate care a pornit spre apus, trece întâia dată prin Rusia la 915⁴⁾, unde încheie pace cu Igor, marele duce al Chievului, spre a se arunca apoi asupra Ungurilor din noua lor patrie, Atel-Uzu. Tot ce s'a petrecut aici nu e, decât o luptă uriașă de fiare mânate de vârtejul instinctelor animale, în goana pentru existență. Ungurii sunt bătuți și aruncați pentru totdeauna dincolo de Carpați, în pustele Panoniei⁵⁾, ultima lor patrie, pe când Pecenegii își poartă nomada lor putere dela Nipru până la Porțile de Fier și din Carpați până în valurile Istrului, punând în primejdie popoarele vecine. Un istoriograf bizantin din acele vremuri, Kedrenos, prinde în câteva linii granițele indicate mai sus ale Pecenegilor: „Pacinații ocupă șesurile de dincolo de Istru, dela fluviul Boristene (Niprul) până la Panonia, și, fiind nomazi, își duc viața veșnic sub corturi“⁶⁾. Aici trăiau ei și domniau independenți, când, pe la 1050, se trezesc cu Uzii în spate.

¹⁾ Const. Porpyrog., op. cit., cap. 37, ed. cit., col. 312. *Atiā* (*Atēl*) = Volga, *Iaiā* = Iaic, Uralul; în loc de *Mašāqovs* trebuie pus *Xašāqovs*, căci îndată după aceea e vorba de Chazari.

²⁾ Idem, ibidem, ed. cit., col. 313. Porfirogenitul determină aici și timpul în care s'a petrecut faptul: 50 ani înainte de data la care își alcătuiă cartea, după câteva linii însă pune 55 ani. Din cap. 29 (ed. cit., col. 265) vedem, că împăratul scriea acest capitol la 6457 = 949.

³⁾ Idem, ibidem, ed. cit., col. 316.

⁴⁾ Nestor, op. cit., cap. 26, ad ann 6423 (= 915), trad. Leger, pag. 32: »Pecenegii veniră întâia oară în Rusia și, încheind pace cu Igor, înaintară până la Dunăre«.

⁵⁾ Const. Porphyrog., op. cit. 38, ed. cit., col. 320.

⁶⁾ Kedrenos, *Compendium Historiarum*, ed. Migne, *Patrologia Graeca*, ser. II., tom. 122 (Paris 1889) col. 313. — Boristene e *Niprul*, nu Nistrul, cum crede A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*² II (București 1914) 248.

„Uz“ în limbile turcești înseamnă *liber*¹⁾ Poporul care purta acest nume era într'adevăr înzestrat cu o puternică nizuință spre libertate și neatârnare deplină. *Uzii*, numiți de Chinezi Kiuss sau Kuss, iar de Arabi Ghus, erau de neam turcesc și locuiau la început în stepele, ce se întind dela fluviul Ural (laic) și Marea Caspică până la munții Altai.²⁾ De aici, o parte însemnată pornește spre apus și bate pe Paci-nații dintre laic și Volga, între 894 și 899, luându-le locul.³⁾ O altă ramură însă rămâne pe loc între laic și Altai, desfășurându-și istoria în aceste părți, sub numele de *Og-Uzi*, nume ce se va schimba în veacul al 11-lea în acel de *Selgiuci*, dela un mare prinț al lor, Selgiuc, înființatorul dinastiei Selgiucizilor. Sub conducerea acestei dinastii, Oguzii ajung la culmea puterii, creând vasta împărăție a Selgiucilor, care-și întindea cuceririle până la țărmurile Mediteranei și ale Propontidei, amenințând imperiul bizantin. Desființându-se, la sfârșitul veacului al 12-lea, împărăția Selgiucilor, și ridicându-se pe ruinele ei imperiul chorazmian, Perșii dădură Oguzilor din acest imperiu numele de *Turcman*, spre a-i putea deosebi de ceilalți Turci.⁴⁾

Uzii dela Volga mai erau acolo la 949, când învățatul împărat bizantin, Constantin Porfirogenitul (912—959), își alcătuia cartea, din care avem atâtea știri privitoare la vremile de atunci. Aici, între Volga și laic, amintirea lor a rămas până astăzi în cele două râuri de stepă, cu numele *Uzun*, cari se varsă în lacul sărat Kamiș-laic.⁵⁾ Incurând însă își mișcă și ei corturile, duși de dorul apusului. Dar o parte din ei rămâne și acum pe loc lângă Volga, păstrându-și acolo până astăzi neamul și limba turcească, sub numele de *Oez-beg* sau *Uz-beg*⁶⁾. Ceilalți, trecând Volga, își mută puterea centrală în ții-

1) Karl Friedrich Neumann, Die Völker des südliche Russlands in ihrer geschichtlichen Entwicklung² (Leizig 1855) 129³². Carte premiată de Institutul Franței.

2) C. D.'Ohsson, Histoire des Mongols, I, (Amsterdam 1852) 178

3) Vezi nota 2 pe pag. 31.

4) C. D.'Ohsson, op. cit., pag. 178—9 și 196.

5) K. F. Neumann, op. cit., pag. 129³³. — Ținutul locuit de Uzi între Volga și laic e numit de Const. Porfirog (op. cit., cap. 37) *Uzia*, *Οὐζία*.

6) Idem, ibidem, pag. 131: *Oez-bek* sau *Uz-bek* = stăpân liber. — Dr. Alexander Giesswein, Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft (Freiburg i. Br. 1892) 69.

naturile Niprului, pe care populația turcească îl numește până astăzi *Uzu*,¹⁾ nume păstrat și în cuvântul Atel-Uzu. De aici se întind spre Bug, pe malul căruia întimpinăm și astăzi orașul Otșakow, numit de Turci *Ossy-Kala*, adică *Intăritura-Uzilor* sau pe scurt *Uzu*.²⁾ Ocupând apoi Moldova, ei își lasă și aici numele în două râuri renumite în istoria noastră, *Uzul* și *Oit-Uzul* din vechiul ținut al Trotușului. Subjugând, în sfârșit, pe Pacinații înghemuți în Dobrogea, Uzii își lasă și aici numele în *Uzo-Limna*, adică *Mlaștinele-Uzilor*, la gurile Dunării.³⁾

În legătură cu spiritul de libertate al Uzilor, izvoarele bizantine relevează nobleța lor de sânge, în comparație cu urgisiții Pecenegi, cari sunt totuș de acelaș neam cu dânșii. „Poporul Uzilor — scrie Skylitzes — e un element mai nobil între Pacinați“, iar Glycas observă, că „ei sunt cei mai nobili dintre Pecenegi“. Aceleași izvoare mai pun în relief și faptul, că Uzii erau mult mai număroși și puternici decât Pacinații,⁴⁾ observație, care ne explică în parte și vertiginosul avânt al acestui popor de oameni liberi. Pe lângă numărul mai mare, avântul Uzilor mai era favorizat și de împrejurarea, că Pecenegii stăteau atunci sub comanda militară a lui Tirah, un om „leneș și iubitor de liniște“, cum îl caracterizează Kedrenos.⁵⁾

În asemenea împrejurări, Pecenegii, prigonii dela Nipru până la Dunăre, sunt înfundați de cătră Uzi, pe la 1050. În acele locuri mlăștinoase dela gurile Istrului, pe cari Bizantinii

1) K. F. Neumann, op. cit., pag. 129³².

2) Idem, op. cit., pag. 129³³.

3) Anna Comnena, Alexias VII, ed. Migne, Patrologia Graeca, ser. II., tom. 131 (Paris 1864), col. 561: *Ὀζολίμω, Οὐζολίμω*, unde se explică și originea uzică a localității.

4) *Skylitzes*, Kedreni continuatio, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II., tom. 122 (Paris 1889) col. 384: *Ὀύζων ἔθνος (γένος δὲ καὶ οὗτοι Σκυθικὸν καὶ τῶν Πατζινάκων εὐγενέστερον τε καὶ πολυπληθέστερον)*. — *Zonaras*, Annal. lib. XVIII, n. 9, ed. Migne, tom. 135 (Paris 1887) col. 252: *Ὀύζων ἔθνος (Σκῦθαι καὶ τοῦτο ἐστὶ, τῶν Πατζινάκων καὶ κατὰ γένους ἑπεροχὴν καὶ κατὰ πλῆθος ὑπερβολὴν παρὰ τοῖς Σκυθικοῖς προτιμώμερον ἔθροισι)*. *Glycas*, Annal. IV, ed. Bonn 1836, pag. 605: *Ἐθνος Θύζιζόν (Σκῦθαι δὲ οὗτοι καὶ τῶν Πατζινάκων οἱ εὐγενέστεροι)*.

5) Kedrenos, op. cit., ed. cit., col. 313.

le vor numi deacuma *Mlaștinile-Uzilor, Uzo-Limna*.¹⁾ Frământările viteazului Pacinat Keghenes, care mai pe urmă se va face creștin, nu pot schimba situația. Supremația Uzilor se pronunță tot mai tare. E interesantă în această privință invazia din 1057 a Pecenegilor în împărăția bizantină. Toti observă, că întâiul prilej la această năvălire l-au dat Ungurii, prin incursia lor în imperiul lui Isaac Comnenul (1057—1059). Pacinații se folosesc de această ocazie, pentru „a ieși din locurile mlaștinoase în cari stăteau ascunși“, cum notează Skylitzes, și pentru a năvăli în imperiul bizantin. Dar de ce „stăteau ascunși în acele mlaștini“? Pricina ne-o dă Anna Comnena, scriind că, la stânga Dunării, Pacinații erau apăsați de poporul *Geților*; spre a scăpa de această presiune, ei trec în imperiul bizantin. Cine sunt însă acești *Geți* ai Annei? *Geții* cari alcătuiesc un popor puternic la nordul Dunării, *Geții* cari asupresc pe Pacinați, vârfându-i în bălțile Istrului, *Geții* cari prin apăsarea lor silesc pe Pacinați să se retragă în imperiul bizantin, — acești *Geți*, nu pot fi decât *Uzii*, amintiți cu acest nume specific la 1065 de Skylitzes, Zonaras și Glycas, ca un popor superior Pacinaților în număr și putere, la stânga Dunării. Dacă Anna Comnena nu întrebuițează numele lor specific, aceasta provine din patima scriitoarei, de a desemna popoarele cu numiri de reminiscență arhaică. Chiar și aici, povestind unul și acelaș eveniment, ca și celelalte izvoare citate, ea pune „*Sauromați sau Mizi*“, unde ceilalți scriu „*Pacinați*“; ea întrebuițează „*Daci*“, unde Skylitzes, Zonaras și Glycas pun „*Unguri*“. Afară de aceasta, și contextul istoric al evenimentelor din stânga Dunării în această epocă cere, ca prin „*Geții*“ Comnenei să înțelegem pe *Uzi*. Rămâne deci stabilit, că *Uzii* au silit pe Pacinați, să treacă în imperiul bizantin. Cât de slăbiți au fost aceștia, în urma deselor înfrângeri suferite din partea Uzilor, reiese și din faptul că, întâlnindu-se în Bulgaria cu oștirile împărătești, toate triburile pacinate se supun lui Isaac Comnenul (1057 — 1059), afară de

¹⁾ Anna Comnena, Alexias VII, ed. cit., 561 (nota 3 pe pag. precedentă) și Kedrenos, op. cit., col. 313: *Τὸν Τηράζ οὐχ ὅπως ἀντεπεξελθεῖν μὴ θάρρησαντος, ἀλλὰ καὶ καταδύντος εἰς τὰ παρά τῃ Ἰστροῦ ἕλη καὶ τὰς λίμνας*. Aceasta s'a petrecut sub domnia lui Constantin X, Monomahul (1042—1054).

mândrul și viteazul Selte, care-i zdrobit, în schimb, cu toată horda sa.¹⁾

Biruiții rămân, în mare parte, pe malul drept al Dunării, cu centrul politic în regiunea Sillistrei, unde-i vom întâlni încurând, sub prințul Tatu. Prin curățirea Munteniei de Pacinați, Uzii ajunseră la culmea puterii.

Dela această culme însă începe și coborișul. La 1065²⁾, Uzii năvălesc în imperiul bizantin. Izvoarele bizantine relevă că ei au trecut Dunărea „cu tot neamul lor“, „cu soțiile și copiii lor“ și că numărul lor se ridică la 600,000, socotind numai pe bărbații luptători; ele vorbesc de năvălirea întregului popor al Uzilor (*Οὐζῶν ἔθνος Ουζιζόν*). Trecerea Istrului a fost operată cu ajutorul „plutelor lungi, a luntrilor făcute din trunchiu scobit și a burdufurilor umflate“. „Armata bizantină și bulgară, care păziă malul drept al Dunării, e nimicită; generalii sunt luați prizonieri; Mesia întreagă e inundată de Uzi, ca de o mare revărsată; valurile lor pătrund până în Grecia. Împăratul Constantin XI, Duca, nici nu îndrăznește să pornească împotriva lor, convins că o asemenea năvală nu se poate stavili. Nu-i mai rămânea nici o nădejde, decât la Cel de sus, iar Cerul nu l-a părăsit. Intorsătura a fost atât de neașteptată, încât Bizantinii au văzut în aceasta o intervenție divină; Skylitzes vorbește de o adevărată minune atribuită rugăciunilor și lacrimilor creștine.

Pe când Uzii înaintau cu atâta siguranță spre Constantinopol, Bulgarii — și, probabil, Valahii din Haemus — fac alianță cu Pecenegii, cari voiau să se folosească de acest prilej, pentru a scutura lanțurile robiei uzice. Formând o puternică armată, aliații atacă pe Uzi dela spate, împingându-i spre sud și tăindu-le retragerea. Iar jos, în văile Macedoniei și câmpiile Traciei, pustiiitorii dau de un dușman mult mai îngrozitor. Se iscă, anume, o ciumă înfiorătoare, care-i seceră fără milă; la aceasta se adaugă încurând o foamete, care împiedcă orice vitejie militară; în sfârșit, o iarnă grea desăvârșește mizeria și dezastrul. Uzii sunt zdrobiți.

¹⁾ Anna Comnena, Alexias III, ed. Migne, col. 296—8. — Skylitzes, op. cit., ed. Migne, col. 373. — Zonaras, Annal. lib. XVIII, 6, edi Migne, col. 245—8. — Glycas, Annal. IV, ed. Bonn (1836) pag. 602.

²⁾ Anul e indicat lămurit: »anul al 6-lea de domnie al lui Constantin Duca« (1059—1067) și »6573« = 1065.

Din cei rămași în viață, o parte însemnată se predă împăratului Constantin Duca, care-i așează în ținuturile Macedoniei; o altă parte, care s'a putut strecura până la Dunăre, fuge, nu la Pacinații cari îi urmăreau, ci la Cumanii ce se apropiau de țările noastre. Astfel dispăre din istoria lumii mândrul popor de liberi, al Uzilor.¹⁾

2. Numele, neamul și graiul Cumanilor.

Cumanii poartă, ca și Uzii, un nume turcesc, derivat din *kom* sau *kum*, care înseamnă *nisip*, *pustie*, *stepă*, *șes*; astfel *Coman* sau *Cuman* nu e altceva, decât locuitor al stepei. Slavii, începând cu Nestor, îi desemnează prin cuvântul *Polovți*, derivat din *pole* sau *polo*, care exprimă același lucru, ca și turcescul *kom* sau *kum*, așa că *Polovț* nu-i, decât o traducere a cuvântului turcesc *Coman* sau *Cuman*, traducere, de care-și dă seama cronicarul rusec Nestor, când scrie: „Cumanii, adecă *Polovții*, cari vin din stepe”²⁾. La fel îi caracterizau și Nemții, prin *Walwen*, *Falen*, *Falawa*, cari în vechea limbă germană înseamnă tot locuitor al șesului.³⁾ În izvoarele bizantine, pe lângă numele specific *Κουάνοι*, întâlnim și numele generic

¹⁾ Skylitzes, op. cit., ed. Migne, col. 384—5. — Zonaras, Annal. lib. XVIII 9, ed. Migne, col. 252—3. — Glycas, Annal. IV, ed Bonn (1836) pag. 605. — Max Büdinger, Ein Buch ungarischer Geschichte 1058—1100 (Leipzig 1866) 26 și Robert Roesler, Romanische Studien (Leipzig 1871) 330, vorbesc aici despre năvălirea și dezastrul Cumanilor, trecând cu ușurință peste *Ούζοι* *ἄνθρωποι*, pentru a-și apăra teoria despre identitatea politică a Cumanilor cu Uzii. Vom arăta în alt context, cât de neistorică e această teorie. — Mai amintim, că Uzii așezați de Constantin Duca în ținuturile Macedoniei și înrolați mai pe urmă în armată bizantină, trădară cu toții pe împăratul Roman IV, Diogen, trecând la frații lor Selgiuci (Oguzi) și contribuind astfel la dezastrul dela Mantzikert (1071). Skylitzes, op. cit., ed. Migne, col. 425 și Zonaras, Annal. lib. XVIII 13, ed. Migne, col. 269.

²⁾ Nestor, Cronica rusească, cap. 79, trad. Louis Leger, Cronique dite de Nestor (Paris 1884) 195.

³⁾ Raportul misionarului Vilhelm de Ruysbroek (Rubruquis) 1254, în Hurmuzaki—Densusianu, Documente, I₁ (București 1887) 268: »Comani, qui dicuntur Capchat (Kipceak); a Teutonis vero dicuntur *Valani*, et provincia *Valania*«. — Cronicile Livoniene, ad ann. 1221: »*Terra Valvorum*«, apud Kuun, Codex Cumanicus (Budapesta 1880) LXX. — Otto de Freysingen, pe la 1158: »*Falorum* campania«, în Muratori, Scriptores rerum Italicarum, tom. VI, pag. 665.

Σκόθαι (Sciți), întrebuițat pentru toate popoarele cari s'au perindat din răsărit prin stepele Rusiei de sud până în valea Dunării noastre. Mai semnalăm numele de *Cuni*, al cronicelor ungurești, și *Kipceak*, al izvoarelor orientale, pentru a trece cu vederea numirile arbitrare, pe cari le întrebuițează unii scriitori vechi.³⁾

Cumanii erau de acelaș neam și graiu, ca și Uzii și Pacinații. Identitatea de sânge și limbă între Uzi și Pacinați e relevată de Skylitzes, Zonaras și Glycas, când afirmă că „poporul Uzilor e un element mai nobil între Pacinați”, sau că Uzii „sunt cei mai nobili dintre Pacinați.”⁴⁾ Pe de altă parte, Nestor arată, că Pacinații și Cumanii sunt frați,⁵⁾ pe când Anna Comnena constată, că aceste două popoare vorbesc aceeaș limbă.⁶⁾ Rămâne deci între aceste neamuri numai *deosebirea politică*, constatată de documentele vremii.⁷⁾

Pentru a clasifica popoarele după rasă, s'au desvoltat cu timpul două științe deosebite, dintre cari una se ocupă cu formele cuvintelor și structura graiului, iar cealaltă cu structura trupului și formele feței: linguistica universală și antropologia popoarelor. Amândouă aceste științe răstoarnă vechea teorie, care susține că neamul cuman se reduce la rasa mongolă; ele stabilesc definitiv că, departe de a fi Mongoli, Cumanii sunt de rasă turaniană, și anume o odraslă a tulpinei turcești. Pentru a dovedi aceasta, nu e nevoie să ne pierdem

³⁾ Pentru etimologia cuvântului turcesc, slav și german: Karl Friedrich Neumann, *Die Völker des südlichen Russlands*² (Leipzig 1855) 132. — Weber, *Kumanen*, în *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon*², VII (Freiburg i. Br. 1891) col. 1242.

⁴⁾ V, mai sus, pag. 33 nota 4.

⁵⁾ Nestor, *Cronica rusească*, cap. 79, ed. Leger 192.

⁶⁾ Anna Comnena, *Alexias VIII*, ed. Migne, *Patr. Gr.*, ser. II, tom. 131 (Paris 1864), col. 625, numește pe Pacinați *τοῖς Κομάνοις ὁμογλώττοις*.

⁷⁾ Nimeni n'a tăgăduit această deosebire între Cumanii și Pacinați; seduși însă de identitatea etnică, și necercetând documentele, unii au stabilit o *absolută* identitate între Cumanii și Uzi. În această greșeală au căzut, spre pildă, Max Büdinger, *Ein Buch ungarischer Geschichte* 1058—1100 (Leipzig 1866) 26¹; Robert Roesler, *Romanische Studien* (Leipzig 1871) 318; Weber, *Kumanen*, în *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon*², tom. VII, (Freiburg i. Br. 1891), col. 1242; Th. Aur. Aguletti, *Istoria Românilor*¹³, (București 1919) 43.

În speculații ingenioase și combinații preistorice, cari l-au dus pe Ioan Barbovescu la contopirea Cumanilor cu Mongolii,¹⁾ ci trebuie să rămânem la fapte sigure, scoase din documente autentice, și judecate după normele antropologiei și ale lingvisticei.

Aplicând această metodă, și făcând o comparație între tipul mongol și cel cuman, constatăm o deosebire esențială chiar în acele trăsături, cari alcătuiesc criteriul antropologic al unei rase. Într'adevăr, după documentele din epoca apariției Mongolilor în țările noastre, capul acestora e pătrat, fața lată, ochii așezați pieziș, iar sprâncenele se lungesc oblic dela păr până la nas, lăsând între ochi un spațiu mai mare; nasul e scurt și turtit, fața slabă și galbenă; statura e mică, iar picioarele mai scurte decât talia. E o structură lipsită de proporție și armonie, un tip urât și respingător.²⁾

Cu totul alta e croeala Cumanului. După izvoarele din aceeași vreme, capul cuman nu e turtit în formă pătrată, ci e lunguț, (ba chiar puțin prea lung³⁾); fața lungureață și ea, e brună, negricioasă, oacheșă⁴⁾; statura, după cum reiese dintr'o

¹⁾ Ioan Barbovescu, *Die Basch-Araba und die Anfänge des romanischen Staates*, în *Romänische Revue*, An. VII, (Viena 1891) 42.

²⁾ Thomas Archidiaconus Spalatensis, *Historia Salonitarum pontificum atque Spalatensium*, cap. 38 (scris XXXIIX), ed. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, — în fol., tom. III, (Viena 1748) 609: »Terrificum valde exhibent faciei aspectum; breves habent tibias, sed vasta pectora; lata est facies et cutis (= palidă, bătând în galben; vezi mai jos); imberbis gena et naris adunca; breves oculi, spatio longiore disiuncti«. — Ivo Narbonnensis către arhiepiscopul de Bordeaux, 1242, în Hurmuzaki—Densușianu, *Documente I*, pag. 211: »Habent autem... facies macras et pallidas, . . . nasos distortos et breves, . . . palpebras a crinibus usque ad nasum protensas, . . . aspectus obliquos et torvos, . . . tibias breviores; . . . quod in tibiis deficit, in superiori corpore compensatur«. — Impăratul Frideric II către regele Angliei, 1241, după un martor ocular, în Hurmuzaki—Densușianu, *Documente I*, pag. 204: *Homines parvae ac brevis staturae sunt... Vultus amplos, aspectus torvos... habent*«. — Un episcop din Ungaria către episcopul din Paris, 1241, *ibid.*, pag. 207: »Crura habent brevita, et corpus (= talia) longum».

³⁾ Anna Comnena, Alexias III, ed. cit., col. 268 *Facies immodice longa*.

⁴⁾ Pertz, *Scriptores rerum Germanicarum* (Hannover 1840 până 1856), tom. IV, pag. 129: »Dicitur pro eo quod populus est colore fusco, velut Etiopes».

predică în limba cumană a unui misionar, e lungă și impunătoare.¹⁾ Aceasta ar ajunge, pentru a sguđui puțin siguranța cu care A. D. Xenopol afirmă, că Pacinații și Cumanii „sunt învederat Mongoli”.²⁾

Dar să mergem mai departe.

Structura armonioasă a trupului cuman, fața frumoasă și atrăgătoare, admirată de Europeni, au împins pe învățatul Neumann, să afirme, că înainte de amestecul lor cu Mongolii (1240), Cumanii aveau forma regulată caucaziană.³⁾ Intr'adevăr, cine nu cunoaște frumusețea femeilor cumane? Anna Comnena, fiica marelui împărat bizantin Alexie Comnenul (1081—1118), descriind frumusețea mamei sale, o compară cu femeile cumane, observând numai că acestea au o față puțin prea lungă.⁴⁾ Că acest mic inconvenient nu le făcea mai puțin atrăgătoare, reiese din nenumăratele căsătorii între principii europeni și fetele cumane. Astfel Mihail Sviatopolc, marele duce al Chievului (1093—1112) ține în căsătorie pe fiica renumitului khan cuman *Tugor*⁵⁾; Gheorghe, fiul lui Vladimir II, Monomahul (1113—1125), se căsătorește cu fiica prințului cuman *Aiepa*, fiul lui *Asen*⁶⁾; tot cumană e și soția lui Andreiu, un alt fiu al lui Vladimir Monomahul⁷⁾; fiul prințului Oleg își ia de soție tot o fiică de Cuman⁸⁾; Vladimir, fiul lui Igor al Novgorodului, luat prizonier de Cumani, se îndrăgostește în captivitate de fiica marelui khan *Conceag* și se căsătorește cu dânsa⁹⁾; Metislav, domnul Galiției, ține în căsătorie pe fiica khanului *Cuten*, care joacă un rol atât de însemnat în istoria Cumanilor,¹⁰⁾ Cumană era și soția marelui domnitor româno-

¹⁾ Géza Kuun, *Codex Cumanicus*, pag. 141, în traducere latină: »*Alte cincti homines, audite sermonem meum*«.

²⁾ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*², II (București 1914) 249 și 247.

³⁾ Karl Friedrich Neumann, op. cit., pag. 133.

⁴⁾ Vezi aici nota 3 pag. 38.

⁵⁾ Nestor, *Cronica rusească*, cap. 77, ad an. 6602 (= 1094). Leger 189.

⁶⁾ Idem, *ibid.*, cap. 87, ad an. 6615 (= 1107), Leger 222.

⁷⁾ M. Karamsin, *Histoire de l'empire de Russie*, traduite par St. — Thomas et Jauffret, II (Paris 1819) 197.

⁸⁾ Nestor op. cit., loc. cit.

⁹⁾ Karamsin, op. cit., III (Paris 1819) 81.

¹⁰⁾ D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, I (Amsterdam 1852) 341.

bulgar Ioanițiu (1197—1207), care s'a întors la credința catolică împreună cu clerul și poporul său, primind diadema regală dela Pontificale Roman¹⁾; soția lui Ștefan IV al Ungariei (1270—1272), cunoscută în istorie sub numele de „frumoasa Elisabeta“, era și ea o fiică de Cuman²⁾; iar Ladislau IV, fiul și urmașul lui Ștefan IV, se încurcase așa de mult în frumusețea fetelor cumane, încât numai o răscoală a magnaților și intervenția severă a Scaunului Apostolic l-au putut aduce înapoi la adevărata-i soție.³⁾ Dar nu numai principii și domitorii vecini se legau de fetele cumane, ci și conții francezi, cari, în trecerea lor spre Constantinopol, ajungeau în contact cu poporul cuman. Astfel, Guillaume, fiul lui Geoffroy de Méry seniorul Baudouin de Haynaut și renumitul Nariot de Toucy, înrudit cu Ludovic al Franței, se căsătoresc, la 1239, cu fiice cumane, cari trec la religiunea catolică.⁴⁾ Credem că și dragostea cea mare a regelui Ștefan II al Ungariei (1114—1131) către Cumani stă în legătură cu structura plăcută și fața atrăgătoare.⁵⁾ Semnalăm, în sfârșit, și constatarea cronicarului contemporan Rogerius, că, îndată după introducerea Cumaniilor lui Cuten în Ungaria sub regele Béla IV (1235—1270), încep și căsătoriile cumano-maghiare.⁶⁾

¹⁾ Ephraemius Chronologus, Caesares, vers. 7825—8, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II, tom. 143 (Paris 1891) 289.

²⁾ Dr. Augustin Bunea, Incercare de istoria Românilor până la 1382. București 1912) 140.

³⁾ Chronicon Budense, ed. Joseph Podhradczky (Buda 1838) 208—9: »spreto thoro coniugali, filiabus adhesit Cumanorum; *Eduam, Cupchech et Mandulam* vocatas, et alias quam plures, in concubinas habebat, quarum amore cor eius merito depravatam est«. — Thurocz, Chronica Hungarorum, II cap. 79, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol., I (Viena 1746) 152. — K. I. von Hefele, Konziliengeschichte², VI (Freiburg i. Br. 1890) 198—9.

⁴⁾ Chronicon Alberici, reproduc la B. P. Hașdeu, Etymologicum magnum Romaniae. IV (București 1898) LXXIX—LXXX.

⁵⁾ Thurocz, Chronica Hungarorum, II cap. 63, ed. cit., pag. 141—1: »Rex autem Stephanus diligebat Cunos tunc temporis plus quam decebat... supra modum diligebat eos«.

⁶⁾ Rogerius, Carmen miserabile, cap. 12, ed. Schwandtner Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol., I (Viena 1746) 299: »*Kuthen* rex Cumanorum per regem (Bela IV) et quamplures alii per maiores et nobiles regni fuerant baptizati, ita quod iam cum Hungaris connubia contrahebant«.

E adevărat că frumusețea cumană stătea în contrast zbitor cu lipsa lor de cultură. Departe încă de binefacerile sociale și individuale ale creștinismului, Cumanii erau un popor barbar, încăpăținat în obiceiurile sale păgâne, jefuitor și nomad, trăind veșnic sub corturi. Dar nu-i mai puțin adevărat, că frumusețea lor e un argument împotriva reducerii lor la Mongoli.

Limba vorbită de ei va arunca o nouă lumină asupra acestei chestiuni.

Graiul Cumanilor îl cunoaștem mai întâiu din numele proprii păstrate în documentele privitoare la istoria acestui popor și subliniate de noi în tot decursul acestui studiu.²⁾ — Un alt material lingvistic sunt formularele rugăciunii Domnului (Tatăl nostru), pe care Cumanii catolici o învățau în limba lor și din care ni-s'au păstrat mai multe copii.³⁾ Dar cel mai însemnat document al acestei limbi e, fără îndoială, renumitul manuscris din anul 1303, care se află în biblioteca sf. Marcu (Marciana) din Veneția. Alcătuit de un misionar catolic și destinat pentru preoții din misiunea cumană, prețiosul manuscris cuprinde în 164 pagine o gramatică, după metoda practică de atunci, un glosar destul de vast al limbii cumane și o crestomație interesantă, compusă din bucăți dogmatice și morale, trecând dela pericope evanghelice, fragmente de predici și strofe sacre, la un capitol special despre ghicitorile Cumanilor. Fără a cunoaște originalul din Veneția, Iulius Klaproth își procură o copie, pe care o publică la 1828, atrăgând pentru întâia dată luarea aminte a învățaților asupra acestui izvor din care curge în plin limba cumană.¹⁾ Deși copia procurată de Klaproth era incompletă și plină de greșeli, ea arăta totuși cu deplină siguranță, la ce tulpină trebuie redusă limba neamului cuman. Mult a contribuit la aceasta învățatul Otto Blau, care, stăpân pe limbile turcești, a îndreptat la 1875 multe din

²⁾ Notăm în treacăt, că numele Azenizilor româno-bulgari e un nume propriu cuman: *Asen*. Louis Leger, *Cronique dite de Nestor* (Paris 1884) 272 și 346 la cuvintele *Asen* și *Osen*.

³⁾ Géza Kuun, *Codex Cumanicus*, (Budapesta 1880) XII—XIII și XLIII, XI.V, XLIX—L.

¹⁾ Iuliu Klaproth, *Vocabulaire latin, persan et coman de la bibliothèque de Petrarcha, in Mémoires relatifs à l'Asie, contenant des recherches historiques et philologiques sur les peuples de l'Orient*, III (Paris 1828) 113—256.

greșelile cuprinse în ediția lui Klaproth, dar nu după originalul venețian, pe care nu-l cunoștea nici el, ci după adâncile sale cunoștințe lingvistice.¹⁾ Abia la 1880, cincizecișidouă ani după ediția incompletă și neexactă a lui Klaproth, putem înregistra o ediție completă, corectă și critică, făcută după originalul din Veneția de contele Géza Kuun, membru al academiei maghiare, ediție însoțită de un studiu adesea confus, scris într-o latină, care lasă mult de dorit.²⁾

Ei bine, numele proprii cumane, formularele rugăciunii domnești și, mai ales, manuscrisul din 1303 dovedesc până la evidență, că limba cumană e o ramură a celei turcești, așa că în această privință nu mai există nici cea mai mică îndoială.³⁾ Dela graiu concludem la neam: *Cumanii sunt o odrașă turcească.*⁴⁾

Acelaș lucru reiese și din izvoarele istorice. Amintim mărturia lui El Masudi și genealogia Cumanilor din Cronica lui Nestor, pe baza cărora Max Büdinger își formulase, încă la 1866, teza istorică: „Die Kumanen waren ein türkisches Volk“.⁵⁾

¹⁾ Otto Blau, Ueber Volksthum und Sprache der Kumanen, in Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, 29 (1875) pag. 556—587.

²⁾ Géza Kuun, Codex Cumanicus (Budapesta 1880) 1—235. Reproducem începutul manuscrisului, însemnat din pricina datei: »MCCCIII die XI Iulii. In nomine Domini nostri Iesu Christi et Beatae Virginis Mariae Matris eius et omnium Sanctorum et Sanctarum Dei Amen. Ad honorem Dei et beati Iohannis evangelistae«.

³⁾ Géza Kuun, op. cit., pag. IX, LIII și XXIV—XXVI. — Roesler, Romänische Studien, pag. 338. unde, pe baza manuscrisului din 1303, stabilește »die Unfehlbarkeit des Satzes, dass das Kumanische eine türkische Sprache sei«. Dovada o dă și la pag. 352—6. — Otto Blau, op. cit., pag. 556—587. — B. P. Hașdeu, Etymologicum Magnum Romaniae, IV (București 1898) LXXIV—LXXV.

⁴⁾ K. F. Neumann, op. cit., pag. 132: »Es hat sich selbst ein ziemlich ausführliches Wörterbuch ihrer Sprache (a Cumanilor) erhalten, wodurch die Abstammung dieses Volkes, der Usen und Petschenegen, welche zusammen, wie ausdrücklich versichert wird, eine und dieselbe Sprache redeten, über allen Zweifel erhoben wird«.

⁵⁾ Max Büdinger, Ein Buch ungarischer Geschichte 1058 până 1100 (Leipzig 1866) 27. — Nestor, Cronica rusească, cap. 79, Leger 192—5.

Dealtminteri și Mongolii știau foarte bine acest adevăr, cum putem vedea din cuvintele vlcene ale solilor trimiși la Cumani de comandamentul mongol, pentru a-i trage pe partea lor, înaintea de lupta dela Calca (1223)¹⁾.

Așadar, antropologia, linguistica și istoria stau împotriva teoriei care susține, că Uzii, Pacinații și Cumanii sunt Mongoli. Limba turcească din codicele coman l-a silit și pe A. D. Xenopol, să recunoască faptul, că neamul cuman e o ramură din trunchiul turcesc; dar, pentru a împăca extremele disonante, Xenopol găsește o minunată formulă de legătură, adăugând cuvintele: „Turcii însă sunt o ramură de Mongoli“.²⁾ Numai că rețeta e cu totul artificială și neputincioasă, față de boala vechei teorii. Ea uită deosebirea antropologică esențială între tipul mongol și tipul turcesc al Cumanului; ea nu bagă de seamă, că graiul turcesc nu se poate reduce la limba mongolă.³⁾ Și totuș, acestea-s momentele hotărâtoare în chestie.

3. Venirea Cumanilor. — Intâia invazie în Ungaria. — Alianța cumano-pacinată.

După subjugarea Pecenegilor de către Uzi (1050), Cumanii, cari locuiau lângă Marea Caspică, dela fluviul Ural până dincoace de Volga, pornesc și ei în horde numeroase spre țerile noastre.

La 1055, ei ajung, sub conducerea lui *Boluch*, până la Nipru, atăcând principatul rusesc al Pereiaslavei, aproximativ gubernia de mai târziu a Pultavei. Se vede, că numărul lor era copleșitor, căci Vsevolod, ducele Pereiaslavei, cere îndată pace, fără a încerca cea mai mică împotrivire, primind condițiile impuse de Cumani și dobândind astfel retragerea lor.⁴⁾

¹⁾ D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, I (Amsterdam 1852) 337.

²⁾ A. D. Xenopol, op. cit., pag. 249.

³⁾ Dr. Alexander Giesswein, *Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft* (Freiburg i. Br. 1892) 69.

⁴⁾ Nestor, *Cronica rusească*, cap. 59, ad an. 6563 (= 1055), Leger 137. — Max Büdinger, *Ein Buch ungarischer Geschichte* (Leipzig 1866) 6 și 25 pune greșit evenimentul la 1053. — A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*², II (București 1914) 251 așează pe Cumani lângă Dunăre la 1057, fără umbră de document: confuzie evidentă cu Uzii. — Prințul cuman *Boluch* e numit și *Bluch*, Leger 281.

Dar pacea n'a fost de lungă durată, căci la 1061, Cumanii, sub conducerea prințului *Socal*, atacă din nou Rusia, tot din partea Niprului. Vsevolod al Pereiaslavei încearcă să-i respingă, dar, puterile cumane fiind mult superioare, ducele e bătut și fuge. „Aceasta e cea dintâiu înfrângere a Rusiei din partea acestor păgâni nelegiuiți“, cari n'au părăsit țara, decât după ce au pustit-o, cum observă cronicarul rus contemporan.¹⁾

După această nenorocire, prinții ruși, în loc să se unească în fața primejdiei comune care amenința Rusia întreagă, încep războiul civil, care va dura tot timpul primejdiei cumane. Împărțită în mai multe principate, atârnatore de un suveran cu titlul de mare-duce, Rusia nu se întindea spre răsărit decât până la râul Oca, un afluent al Volgei. Reședința marelui duce era la Chiev. Dacă însuș pactul fundamental, pe care se întemeia unitatea Rusiei era foarte șubred, războiul civil a sguduit și dislocat aproape toate încheieturile acestui organism.

Cumanii, folosindu-se de această slăbiciune internă, invadează din nou Rusia, la 1068, cu o mulțime de horde, sub comanda unui prinț, al cărui nume nu-l găsim însemnat în cronică contemporană. Isiaslav, marele duce, cu frații săi Sviatoslav al Cernigovului și Vsevolod al Pereiaslavei, încearcă a-și îndeplini datoria față de pământul rusesc, ieșind înaintea dușmanului. Sunt însă bătuți într'o luptă de noapte pe valea deschisă a Altei. Cuprinși de panică, Rușii fug cu prinții lor în frunte, mânați din urmă de vijelia cumănană. După acest dezastru, numai viteazul Sviatoslav nu-și pierde curajul. Văzând cum biruitorii îi pustiesc fără nici o cruțare țărișoara, el își adună în pripă o nouă armată și cade pe neașteptate asupra Cumanilor, câștigând o strălucită biruință în valea râului Snova, la 1 Noemvrie 1068. Insuș prințul comandant al barbarilor cade în mâinile lui.²⁾ E întâia victorie rusească asupra Cumanilor, victorie care a determinat pe aceștia la trecerea Niprului, la apus de care le suridea Ungaria și imperiul bizantin cu imensele lor bogății.

Cumanii ocupă Moldova între 1068 și 1071. Țara cea mai amenințată acum era Ungaria. Vizita nu întârzie. La 1071,

¹⁾ Nestor, op. cit., cap. 59, ad an, 6569 (= 1061), Leger 138. Cu privire la numele prințului cuman, un manuscris are *Iscal*, iar Karamsin (II, 87) *Secal*.

²⁾ Nestor, op. cit., cap. 63, ad an. 6576 (= 1068), Leger 142—6.

sub domnia regelui Solomon, barbarii, conduși de prințul *Oslu*, năvălesc în Ardeal și, înaintând spre Țara Ungurească, trec munții Meseș, cari formau granița Ungariei spre Transilvania, pe la Dobâca (Doboka); aici, rupând întăriturile dela hotare, se revarsă ca un potop cotropitor peste câmpiile mănoase cuprinse între râul Someș și munții Bihorului, jefuindu-le cu o iuțeală fulgerătoare. De aici se îndreaptă spre nord, spre a se întoarce iarăș în Ardeal. Bărbați, femei și animale formau un singur convoiu înfiorător, pe care pustiitorii îl mânau pe cursul Someșului spre Dobâca, fără a bănui că acolo-i așteaptă de o săptămână regele Solomon cu cei doi veri ai săi, principii Géza și Ladislau, cu o armată bine pregătită. Surprinși, bătuți, despoiați de toată prada lor, o mare parte din Cumani au rămas zdrobiți acolo, lângă Dobâca, iar restul și-a găsit mântuirea în fugă. Solomon se arătase neînfricoșat, iar tinărul duce Ladislau arăta de pe acum ce va fi ca rege.¹⁾

Slăbiți prin aceasta lovitură, Cumani se coboară în Muntenia, la Dunăre, unde dau de Pacinați.²⁾ Sguduitura primită în Ungaria îi silește să stea, deocamdată, în bune relații cu această ramură a neamului lor. Anna Comnena ne dă în această privință o lămurire foarte prețioasă, în cartea a 6-a a Alexiadei sale, unde ne expune alianța cumano-pacinată: Ea scrie: „Un oarecare neam scitic, ducându-și originea dela Sauromați și trăind din jaful zilnic, după ce și-a părăsit lăcașurile-i proprii, se coborî la Dunăre. Și fiindcă se vedeau siliți a încheia un tratat de bună înțelegere cu locuitorii dela Dunăre, se învoiră cu toții la aceasta și se întruniră laolaltă cu solii lui Tatu și Chale și Sesthlav și Sața, dintre cari cel dintâiu stă-

¹⁾ Chronicon Budense, De adventu Cunorum, ed. Podhradczky (Buda 1838) 127—9. Anul 1066 e greșit, dar se poate îndrepta ușor: faptul imediat precedent s'a petrecut la 1070 (pag. 126); invazia cumană e legată de acest fapt prin: »Post haec autem« (pag. 127), iar evenimentul care urmează după alungarea Cumanilor, poartă 1072. — Thurocz. Chronica Hungarorum, II cap. 49, ed. Schwandtner, Scriptorum rerum Hungaricarum, — in fol., I (Viena 1746) 116—7. — Büdinger, op. cit., 28—9. — Comandantul cuman e numit *Oslu* în Chronicon Budense, și *Oslu* la Thurocz.

²⁾ Karamsim (II, 98) admite o invazie cumană în Rusia, pe malurile Desnei, la 1071—2, fără a indica vre-o luptă. Va fi fost vre-o hordă cumană rămasă în urmă, — dacă se confirmă știrea lui Karamsin.

pânia Silistra, iar ceilalți Vișina și celelalte localități. Incheind deci tratatul cu dânșii, ei treceau deacum Dunărea nestingheriți, devastând ținuturile mărginașe și ocupând unele târguri“.¹⁾

Am văzut în capitolul întâiu al acestui studiu, că Pacinații prigonțiți de Uzi, recunosc la 1057 suveranitatea împăratului bizantin Isaac Comnenul (1057—1059), primind în schimb învoirea de a se așeza în Dobrogea (Uzolimna), care era o parte a împărăției bizantine, aceasta întinzându-se până la Dunăre și Mare. O parte rămâne aici și după sdrobirea Uzilor, formând un centru politic împrejurul Silistrei, sub căpetenia lui *Tatu*, pe când alte horde pacinate rătăceau prin Muntenia și Moldova. *Tatu* (cu accentul la urmă) e cunoscut din analele lui Skylitzes și Zonaras, ca prinț peceneag la Istru, încă la 1070, sub domnia lui Mihail Duca, și va mai fi vorba despre el. Singur Sesthlavos din lista Annei nu pare a fi Pacinat, Seslav sau Vseslav fiind un nume slavon. Așadar la Dunăre, între Silistra și Vicina Dobrogii, domniau Pacinații sub prinții lor *Tatu*, *Chale* și *Safa*, alături de Seslav, despre care se poate discuta.²⁾

Peste dânșii vine un alt popor „scitic, de origine sauromată, jefuitor, nomad“, care încheie alianță cu Pacinații dela

¹⁾ Anna Comnena, Alexias VI, ed. Migne, col. 521, colationat cu ed. Bonn (1839), vol. I, pag. 323: *Γένος τι Σαυρομαθῶν παρὰ τῶν Σαυρομαθῶν, καθ' ἑκάστην σκυλευόμενοι, απαράντες τῶν οἴκοι, κατήλθον πρὸς τὸν Δάνουβιν. Ὡς δὲ πρὸς ἀνάγκης ἦν αυτοῖς μετὰ τῶν κατὰ τὸν Δάνουβιν οἰκούντων σπεισασθαι, τούτου συνδόξαντος πάσιν, εἰς ὁμίλιαν ἦλθον μετὰ τῶν ἐκκρίτων τοῦ τε Τατοῦ καὶ Χαλῆ ὀνομαζομένου καὶ Σεσθλάβου καὶ τοῦ Σατζᾶ, τοῦ μὲν τὴν Δοϊστραν κατέχοντος, τῶν δὲ τὴν Βιτζίναν καὶ τὰλλα. Σπεισάμενοι γοῦν μετ' αὐτῶν, ἀδεῶς τοῦ λοιποῦ διαπερῶντες τὸν Δάνουβιν, ἐληίζοντο τὴν παρακειμένην χώραν, ὡς καὶ πολίχνιά τινα πατασχεῖν. — Παρὰ τῶν Σαυρομαθῶν e tradus bine în ed. Migne prin genitivul originii; a unī acest genitiv cu σκυλευόμενοι și a traduce cu ediția din Bonn »a Sauromatis quotide vexata (gens)«, e o greșeală; καθ' ἑκάστην se înțelege ἡμέραν, Henr. Stephanus, Thesaurus linguae Graecae, ad voc. ἑκαστος.*

²⁾ N. Iorga, Istoria Românilor³ (București 1919) 47 are următoarele: »Încă de atunci, din veacul al XI-lea, puțin după anul 1000 (?), pe vremea Pecenegilor, cu îngăduința acestora și sub înțurirea Bizantinilor din vecinătate, cari aveau Marea și Dunărea, căpetenii românești au întemeiat cele dintâi State ale noastre, între Silistra și Vicina Dobrogii: un Tatu, un Seslav, un Saccea, un Chalis«. Aici am avea deci întemeierea celor dintâi state românești. Numai că documentul nu spune aceasta.

Dunăre. E cunoscut că „Scit, Sauromat“ la Anna Comnena e un nume generic, întrebuițat pentru orice popor care vine din răsărit înspre hotarul de nord al imperiului bizantin; sunt cuvinte cari bat în reminiscențe arhaice, fără a se coborî la o specificare. Contextul istoric însă arată, că poporul acesta nu poate fi altul, decât cel al Cumanilor. Ei fac deci alianță la Dunăre cu Pecenegii, pentru a putea trece nestingheriți în împărăția Bizanțului. De fapt, la 1078, constatăm că ei trăiau împreună, amestecați, la olaltă, în alianță (*ἀναμιξ*) cu Pecenegii dela Istru, căci în acest an, întâiul de domnie al împăratului bizantin Nichifor III, Botaniates (1078—1081), Pacinații „amestecați cu Cumanii“ năvălesc în sudul Dunării, înaintând cu jaf și pârjol până în Adrianopol, unde dând foc orașului, se întorc înapoi la Istru, bucuroși că au putut pedepsi pe Bizantini pentru uciderea unor *Pacinato-Cumani*.¹⁾ În acelaș an e vorba despre o pace a *Pacinato-Cumanilor* cu Bizantinii.²⁾

Astfel, venirea Cumanilor la Dunăre și alianța lor cu Pecenegii e un fapt dovedit.

Dr. IOAN FERENȚ.

Rubrică pastorală.

Îngrijirea pastorală a bolnavilor.

1. Importanța grijei de bolnavi.

Între agendele cele mai de frunte ale păstorului sufletesc se numără, fără îndoială, și grijea de bolnavi. Bolnavul se află în o stare de compătimit și este avizat la ajutorul altora. Starea lui este asemenea omului din parabola evanghelică, care a căzut între tâlhari. Și el e cuprins de durerile trupești, cari îl atacă și-l muncesc; împreună cu acestea îl nelinistesc și-l molestează și griji spirituale. Mai chiemași să-l ajute sunt cei mai de aproape ai lui, îndeosebi însă e chemat părintele lui sufletesc, adecă parohul. Parohul are să fie samaritanul îndurător față de fiecare credincios, atăcat de morb. El, ca adevărat părinte, are să aline după putință durerile trupești și să vin-

¹⁾ Skylitzes, partea din urmă, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II. tom. 12, 2 (Paris 1889) col. 473: *Παζζινάροι ἀναμιξ Κομάνοις*.

²⁾ Idem, ed. cit., col. 476: *Μετὰ τῶν Παζζινάρων καὶ τῶν Κομάνων*.

dece boalele spirituale, de cari ar suferi morbosul. Dela grijea, ce o dedică păstorul sufletesc fiilor săi suferinzi, atârnă adeseori soartea lor pe veci. Grijea bună și cu minte salvează și pe cel preparat pentru iad, din contră neglijența poate fi cauza, de se aruncă în aruncă în iad unul ca acela, care poate în vieța de pană aci s'a pregătit pentru cer. Decisivă este oara ultimă. In aceste momente, pe cum observă sf. Alphons, „puterile infernului sunt mai tari, iar ale bolnavului mai slabe“ (Homo apostolicus, appendix II).

Nu poate fi o mângăiere mai mare, pentru un preot, și o datorință mai sfântă, pentru păstorul sufletesc, decât a asista la patul bolnavilor și a îngriji de mântuirea sufletului acelora. Sf. Ap. Iacob zice: „Se știe, că celce a întors pe păcătos dela rătăcirea căii lui, va mântui sufletul din moarte și va acoperi mulțimea de păcate (Iac. 5, 20). Păcătoșii convertiți în cele din urmă prin mijlocirea preotului vor fi tot atâți patroni ai lui, înaintea tronului lui Dumnezeu, în ziua judecării.

Legea bisericească încă impune păstorilor sufletesci, ca una dintre cele mai grave obligațiuni, grija de a mângăia pe credincioșii bolnavi și de a-i provide cu ss. Sacramente, instituite pentru ei. La împlinirea acestei datorințe trebuie să fie gata parohul în tot momentul, căci durerea și moartea nu cunosc considerațiuni, nici nu sunt cu așteptare. Toate celelalte agende și ocupațiuni, și cu atât mai vârtos pauza ori recrearea, trebuie lăsate, când e vorba de providerea vre-unui credincios greu bolnav. Amânarea poate să aibă, în atari cazuri, urmări fatale și pierderi ireparabile. Dela aceasta nu-i scuză, decât poate împrejurarea, când însuș ar zăcea greu morbos și astfel i-ar fi imposibil să meargă la bolnavi, dar și atunci, să grijească, ca să fie înlocuit prin alt preot. Și în adevăr, cum își va putea împăca conștiința acel păstor sufletesc, care fie din lene, fie de groaza greutăților împreunate cu mergerea la bolnavi, fie din cauza ocupațiunilor private ori oficioase, ori din alte cauze, nu ar alerga la patul bolnavului atunci, când e chemat și când prezența lui este necesară Aici e vorba de mântuirea unui suflet de preț nemărginit!

Grijea pastorală de bolnavi nu cunoaște margini, ea se extinde la fiecare credincios, care suferă: fie tinăr, fie bătrân, fie avut, fie sărac, fie domn, fie servitor, fie chiar de cea mai umilă condițiune; poate chiar cei săraci și părăsiți, lipsiți fiind

de alte mângăieri, au mai mare trebuință de prezența păstorului sufletesc și de mângăierile religioase.

Nicăiri nu se oferă mai bun prilej păstorului sufletesc, de a cunoaște pe cei miseri și raporturile lor familiare, de cât cercetând pe bolnavi și muribunzi. Aici dovedește, că își iubește turma, se interesează de ea, și vrea să o ajute. Mulți și după ani spun cu plăcere mângăierea și ușurarea, ce i-a produs-o pe timpul boalei vizita și grija preotului.

Este adevărat, că grija de bolnavi este împreună cu mari greutăți și chiar cu pericole pentru sănătatea și viața preotului, dar iubirea față de Hristos și față de sufletele nemuritoare învinge toate piedecile și greutățile. Dumnezeu, care a impus această sarcină preoților, le împărtășește și harul său, ca să o poată purta cu răbdare și chiar cu plăcere. Experiența a constatat, că pe timp de epidemii, numărul relative mai mic al îmbolnăvirilor și al deceselor este între preoți. Dumnezeu apără și întărește în chip deosebit pe aleșii și trimișii săi. La Isus Sirah cetim „Nu-ți fie greu a cerceta pe cel bolnav, că aceasta îți va câștiga iubire“ (Is. Sir. 7, 39).

2. Scopul grijei de bolnavi.

Scopul grijei de bolnavi, în rândul prim, e binele lor sufletesc, și anume mărturisirea, cuminecarea bolnavului și împărtășirea lui cu sf. sacrament al ungerii de pe urmă, cu un cuvânt: îndreptarea și mântuirea sufletului. Preotul voiește să ajungă prin activitatea sa, ca de cumva se va însănătoșa bolnavul, să rămână și pe viitor în statul harului sfințitor, iar dacă s'ar întâmpla se moară, să se poată prezenta înfrumusețat cu acest har înaintea Preadreptului Judecător.

Grija pastorală de mântuirea sufletului nici de cum nu exclude îngrijirea parohului și de binele temporal al pacientului. Insaș îngrijirea de suflet, de regulă, mângăie și liniștește pe bolnav și-i dă tărie, ca să supoarte cu răbdare creștinească durerile și moleștiile morbului. De unde, păstorul sufletesc, ca părinte, pe lângă mângăierea religioasă, se va sili să ușureze durerile bolnavului și să-l ajute la redobândirea sănătății, prin aceea, că-i recomandă să aplice mijloace igienice, potrivite, să chieме medic și să asculte de prescrierile lui. Mai încolo îi recomandă vipt corespunzător, îngrijire bună, și dacă e sărac, îi va mijloci și ajutoare materiale dela persoane mai cu stare, dela comună ori din cutare fundațiune etc. Dacă

morbosul nu poate avea acasă grija necesară, parohul îl va sfătui și va face pașii necesari, ca acela să fie primit în vre-un spital de pe teritoriul parohiei ori de acasă. Amintim, că în sensul art. de lege ung. III—1875, §. 7, de bolnavii săraci este datoare a se îngriji comuna politică. Oamenii săraci se împărtașesc gratuit de medic și medicină. De vindecarea servitorilor au să grijească stăpânii lor (art. de lege XIII—1876), iar de a învățașilor de meserii patronii acestora (art. XIV—1891). Lucrătorii de pe la fabrici și alte întreprinderi sunt înscrși la reuniunea de ajutorare a bolnavilor, care e datoare să-i ajute. Deci parohul să îndemne și să îndrume pe credincioșii bolnavi, ca să reclame pentru sine ajutoarele, la cari sunt îndreptățiți după legile în vigoare.

Dacă bolnavul dispune de avere, este consult a-i atrage atențiunea; să-și aranjeze și afacerile materiale; anume să informeze pe cei interesați despre pretenziunile și datoriile, ce le-ar avea și despre cari membrii familiei nu ar ști și să le spună, cum să reguleze afacerile încurcate. Oamenii cu avere mai considerabilă să-și facă testament, ca să prevină certele și procesele relative la moștenirea averii ce ar rămânea după el.

Fiind grija de bolnavi atât de importantă și necesară, parohul să învețe în cuvântările sale despre aceasta și pe credincioși și să-i îndemne cu s. Iacob, ca: „De este cineva bolnav, să cheme preoții bisericii” — dânsul să le declare, că este gata a alerga la cei bolnavi ziua și noaptea, ori când va fi chemat. Deci să nu întrelase a-l aviza, dacă e greu bolnav vre-unul din căsenii lor. Pe cel ce-l chiamă, parohul să-l primească cu bunăvoință, și să nu tradeze, că-i cade greu a merge la bolnav. Când parohul merge de acasă, să spună căsenilor, unde se duce, și unde să-l caute. Și dacă s'ar depărta din parohie, să-și constituie suplent, pentru cazurile de urgență. Parohul, dacă știe, că e cineva bolnav, să-l cerceteze și nechemat.

Dr. IZIDOR MARCU.

Insemnări.

Un mic răspuns -- în chestia concordatului. Cineva îmi trimite un număr din „Foaia Diecezană” dela 12 Februarie curent. Am găsit acolo un articol, menit, în intențiunea celui ce l-a scris, să spulbere tot ce am susținut astăvară în „Cultura Creștină” relativ la concordat.

Cunosc „Foaia Diecezană“, de când un prietin mi-a remis un exemplar al acestei reviste din 1916, în care se găsește publicată, în loc de cinste, pastorala cu care episcopatul român-neunit din Banat și Transilvania, a salutat întrarea României în războiul pentru desrobirea românilor subjugăți.

Deci dar, chiar dacă articolul, în care se încearcă o polemică, ar avea toată eleganța necesară, ca să merite un răspuns; numai faptul, că apare într'o revistă, care și-a deschis coloanele ei faimoasei pastorale, ar ajunge, ca să mă dispenseze dela orice discuție.

„Foaia diecezană“ a fost și este însă organul oficial al episcopului român-neunit din Caransebeș; și eu port atâta respect episcopatului, încât, din stima ce păstrez darului arhieresc, trec peste toate aceste considerațiuni și stau de vorbă cu foaia din Caransebeș.

Viu dar la subiect. Organul eparhiei ortodoxe-neunite din Banat nu e mulțămît cu ce susțin în articolul, „Mai multă lumină“. Să vedem, dacă are dreptate, să-și exprime nemulțămirea în public.

Pretinde, că nu am cuvânt să spun, că dacă România dinainte de război ar fi avut un concordat cu Roma, cetățenii ei de rit latin ar fi de mult și complet românizați.

De ar fi cunoscut mai bine împrejurările, îmi place să cred, că cel puțin asupra acestui punct nu ar mai fi insistat. În România veche trăiesc aproape două sute de mii de țărani catolici și de rit latin. Cei din satele dinprejurul Bucureștilor sunt de origine slavă; moldovenii de rit latin, sunt mulți de origine maghiară. Ei nu se deosebesc de ceilalți locuitori ai țării prin altceva, decât prin ritul lor, și prin aceea că mulți din ei, pe lângă românește, mai vorbesc și câte un dialect special, slav ori maghiar. De mult aceste dialecte ar fi dispărut, dacă până în ultimele decenii ale secolului trecut, clerul latin nu ar fi crezut, că mijlocul cel mai sigur de a-și feri păstoriții lui de schismă, ar fi conservarea unei naționalități deosebite și confundarea românismului cu schisma. La aceasta eronată părere el a fost mânat, mai ales, prin faptul, că Statul român, el însuș, foarte adeseori confunda românismul cu ortodoxismul neunit.

Ca să pună capăt acestei stranii politici, Cogălniceanu la 1864 și V. A. Ureche la 1882, au voit să pună biserica catolică pe un picior de perfectă egalitate cu cea neunită. Au

Început dar tratative cu Roma. Ele nu au ajuns la un rezultat satisfăcător, din cauză că Austria, mai inteligentă decât mulți români de ai noștri, a înțeles folosul ce trăgea România de pe urma unui concordat, și a intrigarisit, atât la Roma cât și în București, împotriva unei înțelegeri între Vatican și România.

De nu intervenea Austria, concordatul se încheia, și preoți catolici, crescuți în școli românești, tratați omeneste de guvern, ar fi lucrat inimos, în scop ca procesul de românizare completă să se desăvârșească mai curând.

Domnul din Caransebeș nu admite, că dacă România avea concordat, episcopia din Hajdu-Dorogh nu se putea întemeia. Ca să obție înființarea acelei episcopii dela Piu X, Ungurii au pus în joc două arme. Au denaturat faptele, susținând că ar fi vorba de o fundațiune pur religioasă menită să folosească unor creștini de rit oriental, ce nu înțeleg nici românește, nici slavonește, ci numai ungurește; și amenințând, prin ambasada Austriei la Vatican, că dacă Roma nu acordă Ungariei o astfel de episcopie, guvernul maghiar va socoti faptul ca un act de vrăsmășie, și nu va mai recunoaște bisericii catolice drepturile decurgând din seculare convențiuni.

Dacă România avea concordat cu Vaticanul, Ministrul ei pe lângă sf. Scaun foarte ușor ar fi dejucat planul unguresc. Era la Roma, cine să pună sub ochii lui Piu X realitatea faptelor; și dacă atât nu ar fi ajuns, amenințarea, că România va rupe concordatul, neutraliza cu siguranță intrigele maghiare. Aceasta nu suferă nici cea mai mică îndoială. Căci, pe dată ce Ungaria nu a mai putut face șantaj diplomatic, când Curia Romană cunoștea ce însemna episcopia de Hajdu-Dorogh, Benedict XV a scos pe Români de sub jurisdicția episcopiei aceleia! — Ajunge dar.

Fiindcă sf. Scaun a scos bisericile din Basarabia de sub jurisdicția episcopului din Tiraspol, organul episcopiei neunite din Banat crede, că poate trage un argument împotriva afirmațiunii mele, că numai prin concordat episcopiile latine din Banat și Transilvania pot fi scoase de sub jurisdicția Strigonului, și catolicii bucovineni de sub cea a Lembergului. Redactorul foii din Caransebeș este așa de bine informat, încât ne asigură, că foarte curând episcopiile de peste Carpați vor fi supuse mitropolitului romano-catolic din București, și catolicii bucovineni dați în grija arhiepiscopului latin din Iași. Din nenorocire, nu putem da credință unei asigurări ce vine numai

din Caransebeș, și dela un om, care nu știe că în București nu există mitropolie romano-catolică, ci o simplă arhiepiscopie latină; iar în Iași nu se află arhiepiscopie, ci doar numai o episcopie. Rămâne dar să-i arătăm, că actul săvârșit în Basarabia nu însemnează nimic.

Mai întâiu, Basarabia, înainte de 1812, depindea de Iași; apoi trecerea bisericilor basarabene la eparhia Iașilor s'a făcut după cererea episcopului din Tiraspol, și nu spre a satisface guvernul român. Ministrul nici idee nu a avut de aceste, înainte de a se fi săvârșit. Episcopul Tiraspolei, fusese alungat de bolșevici din Rusia, și se refugiase la Crasna în Basarabia. Chemat în America de fiii lui sufletești, emigrați acolo, P. S. Kessler a cerut sf. Scaun, să treacă bisericile basarabene sub cărmuirea episcopului latin al Iașilor. Sf. Scaun i-a satisfăcut cererea.

Roma nu scoate pe nimeni de sub jurisdicția canonică sub care se găsește, decât după cererea celui ce exercită o jurisdicție canonică, sau prin concordat. Nu pot crede, că la Caransebeș își închipue cineva serios, că Strigoniul ori Lembergul vor renunța la jurisdicția canonică ce au încă, numai și numai spre a face gustul neuniților din România. Ceeace știu, este, că Strigoniul judecă încă apeluri în procese matrimoniale începute înaintea ordinariatelor din Banat și Transilvania; adevărat nici gând nu are, ca de bună voie să renunțe la jurisdicția sa.

Vine acum rândul, să mă apăr de o gravă învinuire. „Foaia Diecezană“ asigură, că atunci când am scris, că „numai prin concordat statul dobândește cuvânt la numirea episcopilor catolici din întreg regatul“, am fost greșit, neconstituțional și nepatriot.

Cum în constituție nu este vorba, decât de numirea episcopilor ortodoxi-neuniți, numai cineva care nu a deschis macar constituția, poate vorbi de neconstituționalism, în chestia aceasta.

Cât de puțin greșesc eu, se poate constata din ultima alocuțiune consistorială a lui Benedict XV, în care se spune foarte lămurit, că Roma este dispusă a încheia concordate ca statele mărite ori reduse de ultimul războiu, dar că până atunci, convențiuni, concordate ori concesiuni făcute acelor state înainte de războiu, sunt și rămân revocate. Din pricina asta, nu de alta, concordatele încheiate cu Muntenegro în 1887 și cu Serbia în 1914, au căzut. Spunem lucrul în trecut.

Și fiindcă cei din Caransebeș își închipuiesc, că „Statul vechiu român, a avut dreptul“ a-și spune cuvântul său la denumirea vlădicilor de rit latin, „și l-a exercitat totdeauna necontestat de nime“, — silit sunt să le mai fac o lecție.

Eparhiile latine din vechiul Regat, au fost create de Leo XIII. Guvernul român s'a mulțumit să iea act de această situație, printr'un jurnal al consiliului de ministri, și nimic mai mult.

Când, la 1886, a murit primul arhiepiscop al Bucureștilor. Ignat Paoli, urmașul lui, Palma, a fost denumit dela Roma, fără nici un amestec al guvernului român. Tot așa și Zardetti, cel de al treilea arhiepiscop.

Dupăce acest din urmă a demisionat, guvernul român a încercat să-și spună cuvântul și a cerut denumirea canonicului Baud. Roma nu a ținut seamă de aceasta, și a trimis pe Xavier de Hornstein la București.

La moartea lui Hornstein, însuș prim-ministrul Sturdza a plecat la Roma, ca să intervie în favorul lui Baud. Nu a fost însă mai norocos decât d. Take Ionescu, mai înainte Vaticanul nu a ținut seamă de cuvântul guvernului român, pentrucă nu avea un concordat cu România. De aceea și episcopii latini ai Iașilor au fost numiți, tot fără amestecul Statului.

Deci dar eu nu am greșit nimic; și prin urmare nici vorbă nu poate fi de nepatriosm, când spun lucrurile pe șleau și tocmai pentru ca, în viitor cel puțin, Statul să-și poată exercita influența sa la denumirea arhieriei latini. Nepatriot este cel ce afirmă o inexactitate, pentru a împiedeca transacția, care va procura Statului dreptul ce-i lipsește. — Cine poate fi nepatriot, judece acum orișicine!

Mi-se cere să arăt, care stat neunit mai are concordat, afară de Serbia. De ar fi cetit cu băgare de seamă articolul meu, ar fi înțeles, că pricina este că, până mai în urmă, Roma nu voia să încheie concordate decât cu state catolice. Leo XIII, a făcut singur excepție, pentru Muntenegru, și Piu X a iscălit un concordat cu Serbia. Amândouă au fost resiliate de Benedict XV, pentru motivele arătate în alocuțiunea sa consistorială. Și dacă, până acum, Serbia nu a încheiat alt concordat este, că Roma se codește. Dealtfel Grecia și Bulgaria fac tot ce pot, să obție concordate. Acolo bărbații de Stat pricep însemnătatea lucrului; iar popii și teologii neuniți nu se amestecă, unde nu le fierbe oala.

Asta nu împiedecă pe cei din Caransebeș, să afirme și aceea, că „Parlamentele actuale, constituite pe temeiul sufragiului universal, nu mai admit să pertracteze cu Papa dela egal la egal“. Se denotă o așa de crasă ignoranță, încât ea desarmează pe cel mai îndărătnic. În fața inconștienței acestei, nu-mi rămâne, decât să rog creștinește pe P. S. Iosif Bădescu, să-și cenzureze singur gazeta, ca să o ferească a ajunge deliciul presei umoristice.

Revista bănățeană recunoaște, că Românii, fiind toți de rit oriental, se cade să se unifice toate bisericile românești, sub un singur patriarh român. Părerii unui laic ca mine, care vrea unificare completă, păstrându-se legăturile duhovnicești cu Roma, îi prefera însă opiniunea clericului Lupaș, care ar dori să se facă unificarea desbinându-ne de Roma.

Ce sunt însă eu de vină, dacă un mirean unit înțelege scripturile și rostul cel adevărat al bisericii, mai bine decât un popă neunit? Mulțamească-se, că nu insist mai mult asupra acestui fapt!

După legile în vigoare, răspunsul acesta trebuia trimis la Caransebeș și „Foaia diecezană“ este datorare să-l publice, în locul în care a inserat articolul celui ce a avut nenorocită inspirație a se hărțui cu mine. Prefer însă, să-i dau răspunsul din cetatea creștinismului român și a românismului creștin.

Dixi.

M. Theodorian-Carada.

*

Dogme și formule. Criticismul inaugurat pe la jumătatea veacului al 18-lea, care a triumfat oficialmente în tot decursul secolului al 19-lea și care ne-a lăsat moștenire un întreg bagaj filosofic, se mândrea cu distrugerea vechilor dogme și își făcea cel mai mare merit, de-a le fi înlocuit cu date științifice exacte, de-a fi introdus în locul credinței „oarbe“ discuția luminoasă a rațiunii.

În locul lui „magister dixit“, era vorba, ca omenirea liberată de „întunericul doctrinelor medievale“ și de tirania religiei, să nu mai admită, decât rezultate obținute prin controlul serios al rațiunii.

Cultul rațiunii ajunsese la paroxism. Puțin a lipsit ca această rațiune să fie adorată ca o zeitate infalibilă. Dogmele, superstițiile, prejudecățile și chiar tradițiile de orice fel erau jertfele ei, care în schimb trebuia — după spusele profetilor

raționaliști — să aducă pe pământ o eră de fericire nebănuită până atunci.

Acum, după un secol și jumătate, putem face bilanțul acestei mari mistificări. Raționalismul a triumfat în Europa și aiurea. Timp de o sută cincizeci de ani și mai bine, a domnit neturburat în filosofie, în literatură, în artă, în politică, etc. Nu-l vom trage la răspundere pentru neîndeplinirea unora din făgăduințele lui. În orice caz fericirea pe pământ n'a adus-o. Nu mai vorbim de catastrofa războiului mondial; și totuș ea singură ar ajunge, pentru a tăia orice credit în viitor profesiilor raționaliști. Dar mai sunt două considerațiuni de ordin moral, cari răstoarnă, prin forța evidenței obținută prin experiențe, toată autoritatea religiei raționaliste.

Întâiu de toate, e nemulțămirea, pe care a sădit-o în sufletul omenesc noul regim al rațiunii „pure“. În loc de raiul făgăduit prin liberarea din cătușele obscurantismului, n'a fost în stare de-a îngrămădi altceva, decât ruine. În sufletul omului din secolul al XIX-lea, ea a lăsat un mare gol, un mare neastâmpăr, o mare desamăgire. De aici pesimismul acestui secol, de aici frământările lui revoluționare, împinse până la anarhie și dincolo de anarhie, până la nihilism.

În al doilea rând, aceste neajunsuri nici măcar nu au fost resplătite printr'o sinceră întronare a rațiunii. S'a lovit în dogmă și în tradiție, dar în schimb s'a introdus tirănia formulei. Marea revoluție franceză ne-a dăruit „libertatea, egalitatea și frăția“; libertate, care în practică a fost despotismul jacobin; egalitate, care a rămas pe hârtie, și frăție, care s'a aplicat cu ghilotina. Aceasta a fost în ziua întâia. Și așa a continuat până acum în urmă, când s'a inventat nu mai puțin admirabila formulă a „auto-determinării“.

Socialismul ne-a adus și el formulele sale, ba chiar și o întreagă evanghelie, ba ce spunem? nu una, ci două, cel puțin: a lui Marx și a lui Lenin.

Regimul parlamentar își are și el formulele lui. Formule? — Cuvinte goale, în care lumea crede orbește, prin care omul rațional e păcălit, ca un copil micuț.

Formule? — Minciuni prin cari se guvernează și se lasă guvernată o omenire întreagă, mândră de-a fi lăpădat jugul ființei superioare, a lui Dumnezeu...

Vă mândriți, de-a fi detronat dogma. Cu ce ați înlocuit-o? Cu formula. Adecă cu minciuna. Aceasta vă este pâinea de toate zilele? Ce minune, că sunteți atât de infomețați?

Intr'adevăr, îți vine a crede, că Rusia, cu înspăimântătoarele ei războiri civile și cu foametea ei și mai înfricoșătoare decât războiul, nu e decât un simbol al omenirii lăsată de capul ei. („Albina“ nr, 10 922 F.

Cărți, reviste.

Mărturisiri vrednice de reținut — cu prilejul apariției unei nouă istorii de literatură.¹⁾ —

Intreg trecutul nostru de popor de țărani e, vorba dlui N. Iorga, în sate și biserici. Scrisul nostru vechiu încă ne vine de aici. De aceea e precedată monumentală istorie a literaturii românești din secolul al XV-lea, scrisă de Dsa în două volume mari, de un volum de „Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688“, București 1904, datorit tot Dsale. Dl Iorga are meritul incontestabil, de a ne fi desvăluit atâtea taine ale trecutului nostru, de a fi pus în adevărata lor lumină oameni și epoce întregi, de a fi fixat cel dintâiu păreri și orientări cari vor rămânea definitive. Că în amănunte neînsemnate multe s'au schimbat și se schimbă, e foarte adevărat. Și dl N. Iorga e cel dintâiu, care-și întregește și modifică mereu vasta sa operă, prin numeroasele descoperiri, comunicări, rectificări etc. ce face la Academia Română și în alte părți.

E deci, cel puțin riscat a emite alte păreri, absolut neîntemeiate, în chestiuni definitiv lămurite de Dsa și de alții.

Astfel, în urma cercetărilor dlui N. Iorga, și mai ales a contribuțiilor epigrafice la lățirea creștinismului daco-roman a dlui V. Pârvan, e definitiv stabilit, că creștinismul nostru e latin, roman și, deci, apusean, nearătând nici o influență orientală; mai departe, că apostolul nostru național e *Sf. Nichita Romanul (Sanctus Nicetas Remesianus)*, „un romanizator al nostru, și prin creștinism un reînnoitor în forme eterne al tradiției curate, romane-italice, la Dunărea de jos“. Dar iată că vine mai nou dl profesor universitar dela Cernăuți Alexe Procopovici și, fără să aducă vre-o dovadă hotărftoare, care să infirme faptele și păreriile dlor Pârvan și Iorga, cu o simplă alusiune la „sincretismul păgâno-creștin“, ce se poate constata, de bună seamă, și la noi, crede că a răsturnat o tradiție cu puternice rădăcini în neamul și biserica noastră.

¹⁾ Alexe Procopovici, Introducere în studiul literaturii vechi. Cernăuți, editura „Glasul Bucovinei“ 1922. Prețul 25 Lei. Format 8°, pagini 127.

Unde însă dl Procopovici întrece orice măsură, și e de-a dreptul adorabil, e la pagina 42 a introducerii în studiul literaturii vechi, când spune: „Biserica noastră n'are întemeietor“. „Până foarte târziu... la noi nu se poate constata nici un singur episcop. Creștinismul nostru și-a continuat ființa multă vreme în forme neîncătușate de vre-o ierarhie canonică. Nu formele exterioare..., ci credința a fost atunci esențialul, credința pe care n'o tălmăciau clerici investiți..., ci însăș masele poporului“... Dacă ar cunoaște Dsa biblia, pe cum e sigur că n'o cunoaște, ar putea ști, ce zice Apostolul: „Deci credința este din auz, iar auzul prin cuvântul lui Dumnezeu“ (Romani X, 17). Dar e, poate, prea mult să preținzi dela un profesor universitar asemenea bagatele. Ceeace ne surprinde, e faptul, că Dsa ignorează adevăruri elementare, proclamate de dl N. Iorga chiar în opera, pe care i-o citează înaintea tuturor: „Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor“ vol. I. p. 7 și urm., unde se vorbește de creștinism fără episcopi canonici, nu însă și fără de preoți, propovăduitori ai cuvântului dumnezeesc: „Darul hirotoniei, punerii mâinilor supra preoților și darul sfințirii lăcașurilor sfinte... le exercitau atunci preoți mai bătrâni și singuratici, călugări vestiți pentru evlavie lor“. Dacă dl Procopovici n'a cunoscut pe apostolul Pavel, putea și trebuia chiar să cunoască cartea, pe care o înșiră la locul dintâiu al bibliografiei cărții sale.

Dar Dsa nu cunoaște nici alte chestiuni importante. (Noi nu ne ocupăm de toate, pe cum poate vedea cetitorul, ci numai de cele religioase) Vorbind mai departe, la pag. 53 a cărții sale, întâmplător, și despre unirea religioasă a Românilor ardeleni cu biserica Romei, află că ea ar fi fost făcută din „nădejdi politice și slăbiciuni omenești“, când rămâne definitiv fixat, că acesta a fost evenimentul cel mai însemnat din tot trecutul românesc, din care au isvorit cele mai mari binefaceri culturale, despre care „toți suntem de o părere că este cel mai de seamă bine cultural din trecutul nostru“ (Al. Lapedatu, Un prinos lui D. A. Sturdza p. 316), eveniment care a provocat și „minunea resurecțiunii poporului român“ (S. Pușcariu, Istoria lit. rom. vol. I, p. 2).

Ai cugeta, poate, că dacă dl Procopovici nu e favorabil unirii religioase cu Roma, va fi mai favorabil religiei dominante a statului român: ortodoxiei. Greșală. Dsa vine cu dl Nichifor Crainic și le spune celor ce văd în conservatismul

bisericii ortodoxe salvarea neamului nostru: Vă înșălați. „Vecini de-ai noștri, cari n'au îmbrățișat ortodoxismul, nu și-au pierdut din această pricină naționalitatea“ (p. 113.)

Mai mult! Dsa arată că tocmai conservatismul exagerat al acestei biserici ne-a stricat nu odată, și curente de innoire și progres național erau de atâtea ori vrășmașe acestei biserici: „Curentul românesc îl datorăm unor influențe din afară de biserica ortodoxă și câte odată chiar dușmănoase ei“. Și apoi precisează, precum urmează: „Sub stăpânirea austriacă ortodoxia noastră a putut fi exploatată chiar împotriva intereselor noastre naționale, încât la urma urmelor Românii bucovineni nu mai erau să-și recunoască biserica lor strămoșească... Nu mai vorbesc de Basarabia, unde ortodoxia noastră era să ne fie fatală și unde mirajul bisericii rusești de odinioară făcu, ca atâția ochi numai cu greu să se poată întoarce dela Rusia de altă dată“. (p. 114 și 115.)

Aceste mărturisiri sunt vrednice de reținut pentru adevărul ce-l conțin.

În ce privește aversiunea Dsale, de tainițele „muate în miros de tămâie“ și dragostea Dsale nefermuită pentru „parfumul florilor și lumina soarelui“, precum și pentru „acordurile pasionate ale cântecului veșnic al vieții pământești“, e liber, firește, să se îndrepte unde-l taie capul și povățuește inima.

Noi le-am aflat de mult și pe acestea, în altă parte, unde Dsa nici nu bănuște, poate, pentru „nădejdi politice și slăbiciuni omenești“. (Vezi noua lucrare a dlui Prof. Ioan Georgescu, *Istoria bisericii creștine universale, cu deosebită privire la istoria bisericii românești unite cu Roma*. Blaj 1921, editura Seminarului teologic).

Ixigrec.

Cronică.

Pentru cetitorii noștri. Primele coale ale acestui număr stau culese de săptămâni de zile. Între timp, alergări în toate părțile, datorințe oficioase ale slujbei, lipsa liniștei necesare lucrului migălos al corecturii etc. au făcut, ca abia acum să fie gata totul.

Nu așa însă, pe cum plănuisem la apariția ultimului număr al anului trecut! Dar, să sperăm, că se va putea face mai târziu, aceea ce credem că e deplin potrivit, pentru toate nevoile cetitorilor noștri.

Insaș aceasta rubrică credem că va putea fi mai puțin necesară în viitor, dupăce, din darul Domnului, cetitorii noștri au la îndemână „Unirea“ veche săpămânală și „Albina“ zilnică, cronicare fidele a evenimentelor, ce interesează pe cetitorii noștri. Fără de a uita d. p. Calendarul „Pressei Bune“, cu informațiile-i prețioase și interesante!

Ceeace ne mai dă de gândit, este cheltuiala mare a tiparului și a hârtiei, din zilele acestea. Prețurile cresc mereu. De aceea am ridicat și noi, cu 10 Lei anual, costul abonamentului anual. — Și de aceea rugăm de nou pe cetitorii în restanță cu abonamentul, să-și ia osteneală, să ne satisfacă. Am putea zice și noi: bis dat, qui cito dat.

*

„Profețiile sfântului Malahia“. Este vorba, nu de profetui Vechiului Testament, ci de așa zisele profeții, ce se atribuie unui sfânt al bisericii creștine, în legătură cu Scaunul Pontificilor Romani.

De câte ori se întâmplă o schimbare pe tronul pontifical, totdeauna lumea se agită și opinia publică, iar gazetele revin cu acest nume, al sfântului Malahia și cu „profețiile“ lui. — Ci-că din aceste „profeții“ s'ar putea ști înainte, cine și cum va fi urmașul reposatului pontifice. Așa d. p. la moartea lui Leo XIII („*lumen de coelo*“), profețiile prevedeau pentru urmașul lui simbolul *ignis ardens*. Și atunci începură combinațiile. Focul ori alt simbol în legătură cu focul, se găsia în stema diferiților cardinali: Vanutelli, Gotti, Manara, Svampa etc., fiecare din ei își avea deci o parte din „opinia publică“ pe partea sa. Și ajunge Papă, nu candidatul oamenilor, ci candidatul Spiritului Sfânt: Piu X.

Și acest lucru merge înainte și se repetă cu prilejul fiecărei schimbări pe scaunul papal dela Roma.

Un cetitor al nostru ne trimite șirele ce urmează, prelucrate după un autor străin cu privire la aceste prorocii ale sfântului Malahia.

Cine a fost sf. Malahia? Fiul unor părinți bogați, născut la 1094 sub ceriul Irlandei, în ținutul Armagh. Se distinse încă din copilărie prin seriositatea sa. Tinereța și-o petrecu pe lângă un pustnic. La vârsta de 25 ani, sfințindu-se de preot, ajunse în curând priorul mănăstirii Bangor. Când era de 30 ani, deveni episcop de Conneth. După întemeierea acestei episcopii, zidi mănăstirea Ibrach. La vârsta de 38 ani ajunse arhiepiscop

de Armagh. Dar această demnitate în curând o părăsi și merse la Roma, ca să esopereze aprobarea înființatei episcopii de Dun. Dobândind-o, rămase ca episcop de Dun, și în calitatea aceasta Papa îl denumi legat apostolic pentru Irlanda. Cu ocasiunea unei călătorii la Roma, unde voia să exopereze dela Papa Eugeniu două cardinalate (pallii) pentru Irlanda, îl ajunse moartea în Clairvaux în anul 54 al vieții sale. Clemente III, Papa, îl canonisa între sfinți la 1189.

Sub numele lui s'au făcut cunoscute profețiile, cari se referesc la Papii dela Celestin II (1143) și până la capetul lumii. Profețiile acestea cuprind „simboale“ pentru 112 Papi. Primul simbol — de lemn —, prin care se designează Papii dela Celestin II (1143) până la Urban VII (1590), indică locul natal, patria, poziția de mai înainte, stema și numele familiar, ori de botez al Papilor. Următoarele 14 simboale se referesc la Papii dela Grigorie (1590) până la Leo XIII (1903). — E interesant, că, pe când simboalele, referitoare la Papii, cari trăiră până la Urban VII. se potrivesc, între cele următoare abia vei afla două, cari să se potrivească deplin. Mai departe, cele dintâiu 74 au un sistem de explicare simplu, celelalte însă nu. Și din atâta e clar însă, că „profețiile“ aceste pe nedreptul sunt socotite ca atari.

Să vedem câteva, ca să ne convingem. Al treilea simbol sună; *De magnitudine montis* (de pe înălțimea muntelui). Acest simbol se potrivește aeva la Papa Eugeniu III, născut în Granmonte (munte mare). Al 47-lea sună astfel: *De meliori sidere* (dela steaua mai bună). Pe stema lui Inocențiu VII. din familia Meliorati, era o stea. Simbolul 71: *Angelus nemorosus* (înger de pădure). Piu V avea nume de botez Mihail (înger), iar de familie Boschi (pădure, dela bosco-italian).

Primele 74 de simboale se pot explica destul de plausibil. Interpretii sf. Malahia o și fac aceasta. — Dar să vedem câteva și din cele următoare, cari au mai multe chipuri de tăl-măcit. Simbolul 81 sună așa: *Lilium et rosa* (crin și trandafir). În timpul lui Urban VIII avusese loc răscoiul între Franța (crin) și Anglia (trandafir). Timpul papatului e hotărât — adevărat — prin aceasta, dar simbolul nu spune nimic despre persoana Papei. Simbolul 91: *Milles in bello* (soldat în războiu). Bun soldat a lui Christos a fost de sigur Benedict XIV, deși designarea aceasta este de tot generală.

Cum ajunseră profețiile aceste la cunoștință mai largă în public?

Prima lor ediție tipărită se datorește călugărului benedictin Wion Arnold, la 1595. El le primi în opul său „Lignum vitae, ornamentum et decus Ecclesiae... (Venetiis, 1595)“ cu toate, că — după propria sa mărturisire — numai se zice, cumcă le-ar fi scris sf. episcop Malahia. Indată după apariție își și aflară interpret, pe P. Alfons F. Ciaconius.

Contemporanii sf. Malahia nu știu nimica despre ele. Așa: Otto Frisigensis, Ioan de Salzburg, Petrus Venerabilis și alții! Argumentul cel mai puternic contra autenticității prezicerilor este însă însaș biografia sf. Malahia, scrisă de amicul său intim sf. Bernard, abatele de Clairvaux. Sf. Bernard nu face în biografie nici o amintire, cât de mică, despre profețiile, atribuite lui Malahia. Asemenea le întrece cu tăcerea contemporanii benedictinului Wion Arnold. Părintele jezuit Possevino înșiră scrierile sf. Malahia astfel: „Scripsit (Malahias) librum institutionum communium, alterum de coelibatu, alium de novis traditionibus, epistolas pluras ad S. Bernadium“. — Gisbert Boëtius, în opul său „Disputatio de signis“ face amintire de mai multe profeții, dar nu știe nimic despre ale lui Malahia.

În legătură cu profețiile sf. Malahia s'a produs o întreagă literatură. Bautz, renumit pentru studiile sale despre sfârșitul lumii, aceste preziceri le numește false. Cu el se unesc cei mai mulți scriitori, cari afirmă, că profețiile sf. Malahia le iscodiră la 1590 aderenții unuia dintre candidații de Papă, după moartea lui Urban al VII-lea, cu scopul de a dobândi spiritele pentru candidatul lor. Pe lângă asta militează și împrejurarea mai susamintită, că adecă simboalele referitoare la Papii dinainte de 1590 — anul iscodirii lor — se potrivesc deplin. Lucru firesc, căci era ușor — a „profeți“ trecutul.

Alții — contrar cu Bautz — apără autenticitatea lor. Luând însă la studiu mai serios limba profețiilor, scopul lor și că împlinitu-s'au ori ba, va trebui totuș să dăm drept lui Bautz.

Simboalele sunt foarte obscure. În simbolul 16 aflăm „de latere“ pentru „Laterani“, iar în simbolul 59 „Praecursor“, pentru „Joannes Baptista“ șel. Multe sunt atât de vagi, cât se potrivesc la ori care Papă. Leo XIII după simbolul 102 a fost „lumen in coelo — lumină cerească“. Papa Piu X e „ignis ardens“, adecă un Papă, care arde de un zel sfânt pentru mă-

rirea lui Dumnezeu. Papa simbolului 105 e „*fides intrepida*“, după el „*pastor angelicus*“. Penultimul Papă va fi „*gloria olivae*“, iar ultimul *Petru II*. Acesta va paște oile sale între mari ispite, Roma se va ruina și se va înfățișa înfricoșatul Judecător. Despre fiește care Papă se poate zice, că cârmuește biserica cu înțelepciune, ca un păstor îngerese; că îl consumă focul zelului pentru mărirea lui Dumnezeu și a bisericii, și că e neclintit în credință șcl. Ce privește însă pe ultimii doi Papi, era ușor a le croi profeția, căci ea se poate tălmăci din Apocalips (11, 4 și 14, 9—11).

Profețiile sf. Malahia n'au nici o trăsătură divină, ba sunt în hotărîită contrazicere cu cuvintele lui Isus (Mat. 24, 36; Marc 13 32; Fapt. 1, 6). După cuvintele de tot clare ale lui Isus, nimeni nu poate ști capetul lumii. Din profețiile, atribuite lui Malahia, însă ar urma, să putem hotărî capetul acesta aproape infalibil. După ele cu Pius X laolaltă ar mai fi zece Papi. Presupunând, că fiecare ar ajunge „anii lui Petru“, capetul lumii va fi probabil peste 250 ani.

Despre sfârșitul lumii fost-au destule „profeții“, cari tocmai așa nu s'au împlinit cum nu se vor împlini nici ale sfântului Malahia. Așa a fost cea atribuită sf. Norbert, după care lumea trebuia să se gate în secolul XII. Wikleff și Vincențiu Ferrarî puneau capetul lumii pe secolul XV, Pariensis și Regismontanus pe al XVI, Nicolae Cusoi pe XVIII, Cardanus și Bengel pe XIX. Iar Irvingianii așteptară pe 14 Iulie 1834 cu certitudine a doua venire alui Hristos. Să nu mai amintim pe pocăiții din zilele noastre!

În definitiv deci argumentele, atât interne, cât și externe, de o potrivă sunt contra autenticității. „Profețiile“ sfântului Malahia sunt și rămân jocuri simple de cuvinte, fără de nici o autoritate în fața istoriei. (A. M. P.)

*

Misiuni sfinte populare. E început de primăvară. Natura se grăbește a-și desbrăca haina de doliu și a depărta, ori a nimici tot ce i-ar putea evoca în memorie moartea tristă: iarna. Arborii își scutură cele din urmă frunze uscate, ca mugurii să se desvolte în frunze verzi, în flori frumoase și în fructe nutritoare. Tot ce-i uscăciune, prefacă în gunoii, din care extrage ce-i folosește la desvoltarea și la împodobirea ei. Unde natura are de colaborator mintea înțeleaptă și mâna harnică a omului, frumuseța, bogăția și utilitatea ei se prezintă în cadre pe atât de largi, pe cât de mare este ajutorul primit. Câtă grațitudine manifestă ea pe urma muncii omului: a curățitului, săpatului, sămănatului și a plivitului!... Păsările, pe

cari le-a fost alungat răutatea vremii, se întorc la cuiburile lor părăsite; saltă și cântă în căldura și lumina soarelui și între ramii verzi ai arborilor.

E primăvară în natură, dar oare când se va desprimăvăra și în sufletul meu, în al deaproapelui meu, în al neamului meu și al omenirii întregi? Când se va întoarce liniștea, ce ne-a părăsit inimele, pacea pierdută?... Atunci, când ne vom scăpa de păcate, cari ne întristează, ne usucă, ne despoaie de fapte bune și de virtuți, ne ucid, aruncând peste noi vâlul morții, sub care trecem în descompunere, în murdăria faptelor rele, fără ca singur înțelepciunea omenească, rece ca soarele de iarnă, să ne poată reda viața. Avem trebuință de altceva, de altă doftorie: de harul Domnului, care singur ne poate da pacea, pentru care ne svârcolim zădarnic ca Sisyphus din poveste. Și înainte vreme au fost pietri și bolovani în câmpul sufletelor noastre; nici înainte n'am fost inveniți de boli grele, de păcate, dar nici când nu ne-am putut închipui distrucțiunile și pustiirile sufletești pricinuite de mizeriile războiului și mai mult de ticăloșiile oamenilor din vremea de după războiu. Lăcomia nesăturată, murdăria plăcerilor, tirania stupidă, tembelismul, nisuința nebună după situații nemeritate, neascultarea, necredința, invidia, depășirea ușuratică a competenței, lipsă de ideal și de încredere în mai bine și altele ne-au schimbat structura sufletească și se grăbesc în săparea mormântului nostru.

Aici trebuie făcut ceva. Răul în progresarea lui veștiginoasă trebuie împiedecat, apoi sanăt de grabă, dacă vrem să încunjurăm catastrofa, ce ne pândește de aproape. Să ne curățim simțirile, să înviem sufletește. La aceasta ne îndeamnă natura, aceasta ne-o șoptește Părintele ceresc, care nu ne vrea moartea, ci viața. Dumnezeu însă în mod ordinar lucrează prin slugitorii săi, prin preoți. Lor le a încredințat trîmbițele cuvântului, cu cari, alergând prin valea lui Iosafat, să scuture morții și să-i chieime la înviere. Prin preoți imparte Doftorul Mare leacurile, ce vindecă toate boalele spirituale și alături de acestea și pe celea materiale. Cum s'ar desprimăvăra în toate părțile, dacă fiecare preot dela sate, fiecare protopop dela orașe și fiecare arhieru ar înțelege aceasta și ar lucra în consecință.

În timpuri extrem de grele nu-i de ajuns, ca fiecare slugitor să-și împlinească datoria izolat. Toți trebuie să se înțeleagă, să se însufletească și să se ajute împrumutat. Din când în când să formeze un singur front nu numai pentru apărare, ci și pentru atac comun, atac sfânt, care nu împrăștie moarte, ci chiamă la viață, la fericire. Timpuri extrem de rele trăim și acum. Pentru remediarea lor trebuie nesmintit să utilizăm mijloace extraordinare. Între acestea locul de frunte îl ocupă misiunile sfinte populare, cari, aranjate și conduse cu înțelepciune și cu căldură, sunt izvoare sigure de tămăduire, sunt sprijinul cel mai bun al preoților zeloși și deșteptătorul acelor, cari au devenit simbricșii lăcașurilor sfinte. Din propria experiență pot să afirm, că cel mai creștinesc și cel mai românesc lucru, în împrejurările de acum mai ales, îndeplinește preotul, care, pentru parohia lui și pentru cele din jur, aranjează misiuni, unde se muncește cu însufletire, iar nu se petrece. Să facem, ca celea patru reuniuni de misiuni din centrele metropoliei noastre să aibă prilej de a munci cât mai mult pentru binele și fericirea poporului nostru. (Senior.)